

A decorative horizontal bar consisting of a long grey segment on the left and a shorter black segment on the right. A vertical grey bar extends downwards from the right end of the black segment.

ՌԱԵՅ-ի գեկույցը Հայաստանի մասին
(մոնիտորինգի չորրորդ փուլ)

Ընդունվել է 2010թ. դեկտեմբերին
Հրատարակվել է 8 փետրվարի 2011 թ.

ECRI Secretariat
Directorate General of Human Rights and Legal Affairs
Council of Europe
F-67075 STRASBOURG Cedex
Tel.: + 33 (0) 388 41 29 64
Fax: + 33 (0) 388 41 39 87
E-Mail: combat.racism@coe.int

www.coe.int/ecri

ՌԱԵՅ-ի գեկույցը Հայաստանի մասին (մոնիտորինգի չորրորդ փուլ)

Ընդունվել է 2010թ. դեկտեմբերին

Հրատարակվել է 8 փետրվարի 2011 թ.

Խնդրում ենք հաշվի առնել, որ սույն փաստաթուղթը թարգմանություն է: Որոշակի վիճահարույց հարցերի դեպքում հղումը պետք է արվի փաստաթղթի բնագրային անգլերեն և ֆրանսերեն տարբերակների վրա:

ՑԱՆԿ

Նախաբան.....	7
ԱՄՃՐՃԱԳԻՉ	9
Եզիակածըթյրըղննեի և հանձնահաիականնեի	13
I. Իհածական դիըրթնեիի ալկայըթյրըղնն ըղ կիհալըղմը	13
Միիազգային իհածական փախկաթըթեի	13
Այլընկհանմային ծալայըթյան մախին յեմմը	14
Սեեական իհածըղնմ	15
Սաղամածիական և ծաիթական իհածըղնմ	17
Խկիականըթյան դեմ ժայմահըղ մահմին	18
Դակական համակահգի, իհածաթահ մահմիննեիի աշխակակիձնեիի և փախկաբաննեիի ծեհաթակիախկըղմը.....	19
II. Խկիականըթյրըղն կահբեի բնագածալնեիըղմ	19
III. Կահծիննեիի մթնըլըիկը, լիակծամիիըձնեիը, մաղամական մննահկըղմնեի .	20
IV. Լախիխկական ժակճալնեիըծ կակահծած բլնըթյրըղննեի	23
V. Խըձելի /Թիհախային խմբեի	23
Ազգային փըմհամախնըթյրըղննեի.....	23
Կհընական փըմհամախնըթյրըղննեիը	29
Ըթ մաղամածինեիը.....	31
- <i>Ճախխկականնեի և աթախկան փնկիըղննեի</i>	31
- <i>Այլ կահգի ըթ մաղամածինեի</i>	34
VI. Մաղամածիըթյան հեկ կածծած հահձեի	35
VII. Իհածաթահ մահմիննեիի աշխակակիձնեիի ծահմագիծը	35
VIII. Լախիզմի և լախայական խկիականըթյան դիկահկըղմ	36
IX. Կիթըթյրըղն.....	36
Միիանկյալ ըղխըղմանիիըթյան ալաիահկըթյրըղննեի	39
Մակեմագիկըթյրըղն.....	41
ՀԱԾԵԼԾԱԾ. ԿԱԼԱԾԱՅԸԴԹՅԱՆ ԿԵՆԱԿԵԿԸ	43

Նախաբան

Ռասիզմի և անհանդուրժողականության դեմ եվրոպական հանձնաժողովը (ՌԱԵՅ) հիմնադրվել է Եվրոպայի Խորհրդի կողմից: Այն մարդու իրավունքների մոնիտորինգի անկախ մարմին է՝ մասնագիտացած ռասիզմի և անհանդուրժողականության հետ կապված հարցերի գծով, կազմված է անկախ և անկողմնակալ անդամներից, որոնք առաջադրվում են իրենց բարոյական հեղինակության և ռասիզմի, օտարատյացության, հակահրեականության և անհանդուրժողականության դեմ մղած հանրությանը հայտնի գործունեության համար:

ՌԱԵՅ-ի աշխատանքային ծրագրի հիմնաքարերից մեկը երկիր առ երկիր մոտեցումն է, որի միջոցով նա վերլուծում է ռասիզմին և անհանդուրժողականությանը վերաբերող իրավիճակը Եվրոպայի Խորհրդի անդամ երկրներից յուրաքանչյուրում և խորհուրդներ ու առաջարկներ է ներկայացնում բացահայտված խնդիրները կարգավորման առնչությամբ:

ՌԱԵՅ-ի երկիր առ երկիր մոտեցումը վերաբերում է Եվրոպայի Խորհրդի անդամ բոլոր երկրներին՝ հավասարության հիմունքով: Աշխատանք է տարվում է 5 տարվա պարբերաշրջանով՝ տարեկան ընդգրկելով 9 -10 երկիր: Առաջին փուլի զեկույցները ավարտվել են 1998 թ. վերջին, երկրորդ փուլինը՝ 2002 թ. վերջին, իսկ երրորդ փուլինը՝ 2007 թ. վերջին: Չորրորդ փուլի զեկույցների ներկայացման աշխատանքը սկսվել է 2008 թ. հունվարին:

Զեկույցների պատրաստման աշխատանքային մեթոդները ներառում են փաստացի վերլուծություն, կոնտակտային այցելություն համապատասխան երկիր և ապա՝ կոնֆիդենցիալ երկխոսություն ազգային իշխանությունների հետ:

ՌԱԵՅ-ի զեկույցները հարցումների կամ վկայության ցուցմունքների արդյունք չեն: Դրանք բազմազան աղբյուրներից քաղված՝ մեծաքանակ տեղեկատվության վրա հիմնված վերլուծություններ են: Փաստացի ուսումնասիրությունները հիմնված են նշանակալից թվով ազգային և միջազգային գրավոր աղբյուրների վրա: Ի տեղվայն այցելությունը անմիջական հանդիպման հնարավորություն է տալիս համապատասխան շրջանակների հետ (կառավարական և ոչ կառավարական)՝ մանրամասն տեղեկատվություն հավաքելու առումով: Կոնֆիդենցիալ երկխոսության գործընթացը ազգային իշխանությունների հետ վերջիններիս թույլ է տալիս (եթե նրանք անհրաժեշտ են գտնում) նախնական զեկույցի մեջ ճշգրտումներ առաջարկել՝ ուղղելու համար զեկույցում տեղ գտած հնարավոր փաստական սխալները: Երկխոսության վերջում ազգային իշխանությունները ցանկության դեպքում կարող են պահանջել, որ նրանց տեսակետները կցվեն ՌԱԵՅ-ի վերջնական զեկույցին:

Երկիր առ երկիր չորրորդ փուլի զեկույցները կենտրոնացած են իրագործման և զննհատման վրա: Դրանցում քննարկվում են, թե ինչ չափով են ուշադրության առնվել ՌԱԵՅ-ի նախորդ զեկույցներում արված գլխավոր հանձնարարականները. տրվում է տարվող քաղաքականության և ձեռնարկած միջոցների գնահատականը: Այս զեկույցները վերլուծություն են պարունակում նաև երկրում տվյալ հարցի շուրջ առկա նոր զարգացումների վերաբերյալ:

Առաջնահերթային իրագործում է պահանջվում մի շարք առանձնահատուկ հանձնարարականների համար, որոնք ընտրվել են չորրորդ փուլի նոր զեկույցում արված հանձնարարականների թվից: Սույն զեկույցի հրատարակումից ոչ ուշ, քան երկու տարի անց ՌԱԵՅ-ը կիրականացնի այդ առանձնահատուկ հանձնարարականներին վերաբերող միջանկյալ ուսումնասիրությունների գործընթաց:

Սույն զեկույցը ՌԱԵՅ-ի կողմից կազմվել է իր սեփական և լիակատար պատասխանատվությամբ: Այն արտացոլում է 2010 թ. հունիսի 24-ի իրադրությունը. այս ժամկետին հաջորդող որևէ զարգացում չի ներառվում ստորև բերվող վերլուծության մեջ, ուստի և հաշվի չի առնվում ՌԱԵՅ-ի արած եզրակացություններում ու առաջարկներում:

ԱՄՃՃԱԳԻՅ

Հայաստանի մասին 2007 թ. փետրվարի 13-ի ՌԱԵՀ-ի երկրորդ զեկույցից հետո առաջընթաց է գրանցվել նշյալ զեկույցում լուսաբանված մի շարք բնագավառներում:

Իշխանությունների կողմից զգալի ջանքեր են գործադրվել էթնիկական փոքրամասնությունների կրթության և մշակույթի բնագավառում: Ռադիոհեռարձակման մասնավոր կայաններում ժամանակային սահմանափակումներ չկան էթնիկական փոքրամասնությունների համար նախատեսված ծրագրերում: Այն համայնքներում, որտեղ էթնիկական փոքրամասնություններ են ապրում, իշխանություններն օգնում են մանկապարտեզներ բացել: Պետությունը օգնություն է տրամադրել հրեական համայնքին՝ իր ազգային ավանդույթների պահպանման համար:

Մարդու իրավունքների պաշտպանը ուշադրությամբ ուսումնասիրում է տարբեր խոցելի խմբերի կողմից ստացված բողոքները:

Նոր օրենք է ընդունվել փախստականների և ապաստանի մասին, և դրա իրագործման բոլոր պայմանները նախանշված են: Ժամանակավոր պաշտպանության արժանի բոլոր անձինք ստացել են փախստականի կարգավիճակ: Երևանի ընդունման կենտրոնի հնարավորություններն ավելացել են: Միջազգային կազմակերպությունները Հայաստանին օգնություն են տրամադրել՝ իրականացնելու սահմանապահների վերապատրաստման գործընթացը:

Ինչպես և նախկինում՝ գոյություն չունի թշնամանք էթնիկական փոքրամասնությունների և ոչ քաղաքացիների (ներառյալ՝ ազգությամբ ոչ հայերի) նկատմամբ չկա ոչ մի վկայություն հակախլամական տրամադրությունների մասին: Իշխանությունները շարունակում են եզդիների և քրդերի խնդիրներին վերաբերվել նրանց ինքնաճանաչողության բարձրացման սկզբունքի հիման վրա:

ՌԱԵՀ-ը ողջունում է այս դրական զարգացումները Հայաստանում: Այնուամենայնիվ, չնայած ձեռք բերված հաջողություններին՝ որոշ հարցեր շարունակում են մտահոգության տեղիք տալ:

Բացակայում են ռասայական խտրականությունն արգելող քաղաքացիական և վարչական իրավունքի համապարփակ դրույթներ. Քրեական օրենսգրքում չկան դրույթներ, որոնք արգելակեն ռասիզմը քաջալերող կազմակերպությունների գործունեությունը: Փոփոխություններ չեն կատարվել նաև Այլընտրանքային ծառայության մասին օրենքում: Տեղական և միջազգային կառույցների կողմից լայն քննադատության առարկա դարձած՝ մի շարք սահմանափակումներ պարունակող Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին Օրինագիծը միայն առաջին ընթերցմամբ է Խորհրդարանում անցել:

Մարդու իրավունքների պաշտպանի տեսչությանը հատկացվող բյուջեն շարունակում է մնալ անբավարար: Ոստիկանության դեմ հարուցած բողոքների քննության անկախ մեխանիզմ չի ստեղծվել: Գոյություն չունի վիճակագրություն՝ կրոնական ատելության հողի վրա կատարված հանցագործությունների և ռասայական խտրականության պատճառով կատարված քաղաքացիական կամ վարչաիրավական հայցերի վերաբերյալ: Ընդհանրապես գոյություն չունի էթնիկական տվյալների հավաքման համակարգ: Անհրաժեշտ է, որ Հեռուստատեսության և ռադիոյի ազգային հանձնաժողովը ստեղծի նման գործունեության մասնագիտական գիտելիքների հիմքերը:

Գոյություն ունեն ակնհայտ վտանգներ կրոնական ազատությունների բնագավառում անհանդուրժողականության դրսևորման առումով: Դպրոցում կրոնական փոքրամասնություններին պատկանող աշակերտները ենթարկվում են խտրականության. պաստառների փակցման միջոցով իրականացվում են

շարունակական գործողություններ «աղանդների» դեմ: Քաղաքական արձագանքը՝ նախագահական թեկնածուներից մեկին սիոնիստական դավադրություն կազմակերպելու մեղադրանք ներկայացնելու, շատ թույլ էր: Ազգային անվտանգության ծառայությունը մոնիտորինգի է ենթարկում սովորական կրոնական գործունեությունը:

Ավելի արդարացի համակարգ է պահանջվում՝ էթնիկական փոքրամասնությունների կազմակերպություններին դրամաշնորհներ տրամադրելու համար: Էթնիկական փոքրամասնություններով բնակեցված տարածքներում մանկապարտեզներին տրամադրվող ֆինանսավորումը բավարար չէ: Չեն ձեռնարկվում նաև բավարար միջոցներ՝ աջակցելու համար միջնակարգ դպրոցի ազգային փոքրամասնությունների պատկանող շրջանավարտներին՝ ստանալու բարձրագույն կրթություն: Անհրաժեշտ է բարեփոխումներ իրականացնել ռուսերեն և այլ փոքրամասնությունների լեզուներով հրատարակվող դասագրքերի և ուսումնական պլանների կազմակերպման գործում: Որոշ եզրի ընտանիքներ շարունակում են ապրել Ջովուդի գյուղում ապօրինի կառուցված տներում՝ բարձր լարվածության լարերի տակ:

Հայաստանում Փախստականների գծով Միավորված ազգերի գերագույն լիազորը (ՓՄԱԳԼ) իր վրա է կրում փախստականների և ապաստան փնտրողների հոգածության հիմնական ծանրությունը: Ոչ բոլոր փախստական ընտանիքները, որոնք այժմ ապրում են Նոր Նորքի կենտրոնի չվերանորոգված շինություններում, բնակարաններ կստանան: Փախստականներն ու ապաստան փնտրողները տեղեկատվության պակաս ունեն արտոնությունների բազային փաթեթի ծրագրի և բուժօգնության համակարգի՝ իրենց իրավունքների վերաբերյալ: Եվ վերջապես, ՌԱԵՀ-ն այն կարծիքն ունի, որ շատ ավելի մեծ ուշադրություն էր պետք դարձնել իր երկրորդ զեկուլցում տրված հանձնարարականների վրա:

Այս զեկուլցում ՌԱԵՀ-ը Հայաստանի իշխանություններին առաջարկում է հետագա քայլեր ձեռնարկել մի շարք բնագավառներում. այդ համատեքստում տրվում են մի քանի լուրջ հանձնարարականներ, որոնք ներառում են հետևյալը:

Քրեական իրավախախտումների առումով նոր դրույթներ է պետք մտցնել, որոնք կվերաբերեն ռասիզմին աջակցող կազմակերպություններին: Քրեական իրավունքի դրույթները պետք է արդյունավետ կերպով կիրառվեն՝ ընդդեմ ռասիստական պատճառներով կատարվող բռնությունների և սադրանքների: Քաղաքացիական և վարչական իրավունքի համապարփակ դրույթներ պետք է նախատեսել՝ ընդդեմ ռասայական խտրականության:

Դատական համակարգը, իրավապահ մարմինների աշխատակիցները և փաստաբանները պետք է հատուկ վերապատրաստում անցնեն՝ ռասիզմի, ռասայական խտրականության և անհանդուրժողականության դեմ ազգային և միջազգային օրենքները ճանաչելու առումով:

Այլընտրանքային ծառայության տևողությունը պետք է անհապաղ կրճատվի վեց ամսով: Խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին օրենքում արվող փոփոխություններին վերաբերող օրինագիծը պետք է վերջնականապես հետ կանչվի: Ազգային անվտանգության ծառայությունը պետք է զերծ մնա սովորական կրոնական գործունեությունը մոնիտորինգի ենթարկելուց:

Պետք է լինի ոստիկանության դեմ ուղղված բողոքները քննող մի որևէ անկախ մեխանիզմ: Մարդու իրավունքների պաշտպանի տեսչությանը պետք է հատկացվեն բավարար միջոցներ:

Հայաստանի իշխանությունները պետք է սիստեմատիկաբար էթնիկական տվյալներ և վիճակագրություն հավաքեն կրոնական դրդապատճառներով կատարվող իրավախախտումների և քաղաքացիական ու վարչական իրավունքի դրույթներում ներառված ռասայական խտրականության հայցերի վերաբերյալ:

Պետք է լրատվամիջոցների համար շտապ ընդունել ինքնակարգավորման էթիկայի նոր կանոնագիրք՝ ընդդեմ ռասիզմի և անհանդուրժողականության՝ ձևակերպված հստակ դրույթներով: Հեռուստատեսության և ռադիոյի ազգային հանձնաժողովի համար պետք է կազմակերպվեն վերապատրաստման դասընթացներ, թե ինչպես հավասարակշռել արտահայտվելու ազատությունը՝ փոքրամասնությունների իրավունքների պաշտպանության հետ:

Կոորդինացիոն խորհրդի տրամադրության տակ դրված դրամաշնորհը պետք է բաժանվի յուրաքանչյուր էթնիկական փոքրամասնության իրական կարիքներին համապատասխան*։ Նախապատվությունը պետք է տալ էթնիկական փոքրամասնությունների բնակության տարածքներում մանկապարտեզներ հիմնելուն, որպեսզի երեխաներն ունենան անհրաժեշտ լեզվական հմտություններ՝ տարրական դպրոց հաճախելու համար: Պետք է ընդունել օրենք՝ հեշտացնելու բարձրագույն կրթության մատչելիությունը միջնակարգ դպրոցն ավարտած էթնիկական փոքրամասնությանը պատկանող աշակերտների համար: Հետևողական քայլեր է պետք ձեռնարկել՝ թողարկելու դասագրքերի ողջ տեսականին, նաև համապատասխան ուսումնական պլաններ՝ դպրոցներում ռուսաց կամ այլ փոքրամասնությունների լեզուները ուսուցանելու նպատակով: Իշխանությունները պետք է աշխատեն համարժեք շինություններ տեղափոխել Ջովունի գյուղում բնակվող եզդի ընտանիքներին, որոնք չեն կարողանում ստանալ բնակարանների սեփականաշնորհման վկայականներ՝ իրենց տները բարձր լարման հոսանքալարերին շատ մոտ գտնվելու պատճառով:

Երևանի ընդունման կենտրոնի նոր մասնաճյուղը որքան հնարավոր է պետք է շուտ շահագործման հանձնվի, իսկ հիմը պետք է վերանորոգվի: Նոր Նորքի կենտրոնում ոչ մի փախստական ընտանիք չպետք է ապրի չվերանորոգված շինության մեջ: Պետք է լինի մի համակարգ՝ օգնելու փախստականներին ու ապաստան փնտրողներին՝ «Աղքատության գնահատման համակարգի ցուցակում» ընդգրկվելու և դրա հնարավորություններից օգտվելու համար, նաև տեղեկացնելու նրանց՝ առողջության բնագավառում իրենց իրավունքների մասին:

Բոլոր դպրոցների տնօրեններն ու ուսուցիչները պետք է հիշեցվեն կրոնական բազմակարծությունը հարգելու իրենց պարտականության մասին: Նրանք պետք է եզդի ծնողներին հնարավորություն ընձեռեն՝ կատարելու ազատ և տեղեկացված ընտրություն՝ կապված իրենց երեխաների կրթության հետ: Պետք է որդեգրել այնպիսի մոտեցում, որը կնախատեսի պատմության և հարակից առարկաների ուսուցման ժամանակ ինքնաճանաչողության ապահովումը:

---

* Այս կետում արված առաջարկությունները կդառնան ՌԱԵՀ-ի միջանկյալ ուսումնասիրության առարկա՝ գեկույցի հրատարակումից ոչ ուշ, քան երկու տարի անց:

Եզրակածողթյունների և հանձնահատակականների

I. Իրավական դրույթների առկայությունն ու կիրառումը

Միջազգային իրավական փաստաթղթեր

1. Իր երկրորդ զեկույցում ՌԱԵՅ-ը կրկնել է իր հանձնարարականն այն մասին, որ Հայաստանը պետք է. ա) հայտարարություն անի ռասայական խտրականության բոլոր ձևերի վերացման միջազգային կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածի վերաբերյալ (ՌԽՎՄԿ), (բ) վավերացնի Քաղաքացիության մասին եվրոպական կոնվենցիան, Տեղական մակարդակով հասարակական կյանքին օտարերկրացիների մասնակցության մասին եվրոպական կոնվենցիան և Ներգաղթած բոլոր աշխատողների ու նրանց ընտանիքների անդամների իրավունքների պաշտպանության մասին միջազգային կոնվենցիան և (գ) վավերացնի Ներգաղթած աշխատողների իրավական կարգավիճակի մասին եվրոպական կոնվենցիան:
2. Ինչ վերաբերում է Ներգաղթած աշխատողների իրավական կարգավիճակի մասին եվրոպական կոնվենցիային, ապա ՌԱԵՅ-ը հիշեցնում է, որ մոնիտորինգի չորրորդ փուլի ժամանակ իրենք որոշել էին կենտրոնանալ ավելի պակաս թվով փաստաթղթերի վավերացման վրա, քան երրորդ փուլում էր:
3. Ինչ վերաբերում է ՌԽՎՄԿ-ի 14-րդ հոդվածին, ՌԱԵՅ-ը հիշեցնում է, որ Հայաստանը վավերացրել է Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի թ.12 Արձանագրությունը: Այդպիսով, այն արդեն իսկ հնարավորություն է տվել իր իրավասության տակ գտվող բոլոր անձանց՝ հայցադիմումներ ներկայացնել միջազգային դատական ատյաններ կատարված խտրականության վերաբերյալ: ՌԱԵՅ-ի կարծիքով ՌԽՎՄԿ-ի 14-րդ հոդվածի վերաբերյալ արվելիք հայտարարությունը կդիտարկվի որպես լրացուցիչ քայլ, որի համար չպետք է լինի իրավական կամ գործնական որևէ լուրջ խոչընդոտ:
4. ՌԱԵՅ-ը տեղեկացվել է, որ Հայաստանի իշխանությունները համարում են, որ տեղական օրենսդրությունն արդեն իսկ համատեղելի է Քաղաքացիության մասին եվրոպական կոնվենցիայի և տեղական մակարդակով հասարակական կյանքին օտարերկրացիների մասնակցության մասին եվրոպական կոնվենցիայի դրույթների հետ. այդ իսկ պատճառով նրանք լրջորեն քննարկում են այդ երկու փաստաթղթերի վավերացման հարցը:
5. ՌԱԵՅ-ը տեղեկացրել է նաև, որ Հայաստանի իշխանությունները ներկայումս մտադիր չեն վավերացնելու Ներգաղթած բոլոր աշխատողների և նրանց ընտանիքների անդամների իրավունքների պաշտպանության մասին միջազգային կոնվենցիան: Այդ առնչությամբ նրանք նշում են, որ Հայաստանի քաղաքացիները այդ կոնվենցիայի պաշտպանության ներքո ոչ մի արտոնություն ձեռք չեն բերում եվրոպական Միության երկրներում. ավելին, Հայաստանն այսօր բանակցություններ է վարում Անկախ Պետությունների Համագործակցության մյուս անդամ երկրների հետ՝ սույն կոնվենցիային համանման համաձայնագրեր ստորագրելու համար: ՌԱԵՅ-ը հիշեցնում է, որ Ներգաղթած բոլոր աշխատողների և նրանց ընտանիքների անդամների իրավունքների պաշտպանության մասին միջազգային կոնվենցիան մարդու իրավունքներին վերաբերող փաստաթուղթ է, որի նկատմամբ փոխադարձության սկզբունքով մոտեցում չպետք է դրսևորվի:
6. ՌԱԵՅ-ը կրկին անգամ առաջարկում է Հայաստանին՝ հայտարարություն անել ռասայական խտրականության բոլոր ձևերի վերացման մասին կոնվենցիայի 14-րդ հոդվածի վերաբերյալ և վավերացնել Քաղաքացիության մասին եվրոպական կոնվենցիան, Տեղական մակարդակով հասարակական կյանքին օտարերկրացիների մասնակցության մասին եվրոպական կոնվենցիան և

Այլընտրանքային ծառայության մասին օրենքը

7. Իր երկրորդ զեկույցում ՌԱԵՅ-ը Հայաստանի իշխանություններին առաջարկել է վերանայել Այլընտրանքային ծառայության մասին օրենքի ելությունը և իրագործումը՝ հավաստիացնելու համար, որ նա կատարում է Եվրոպայի Խորհրդի առաջ վերցրած իր պարտավորությունները՝ իրական հնարավորություն տալով խղճի դրդապատճառներով հրաժարվածներին կատարելու այլընտրանքային քաղաքացիական ծառայություն: Այն առաջարկում է նաև, որ այլընտրանքային քաղաքացիական ծառայության կատարումից հրաժարվածները չհետապնդվեն և չբանտարկվեն, այլ նրանց հնարավորություն տրվի կատարելու իրենց հասարակական պարտքը այնպիսի պայմաններում, որոնք համընկնում են զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու նրանց դրդապատճառներին¹:
8. ՌԱԵՅ-ը նշում է, որ իր երկրորդ զեկույցի հրատարակումից հետո տեղի են ունեցել իրադարձություններ, որոնք առնչվում են Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի դրույթների հետ: 2009 թ. հոկտեմբերի 27-ին Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի Պալատը ընդունել է դատավճիռ՝ Բայաթյանն ընդդեմ Հայաստանի Հանրապետության գործի կապակցությամբ. դատավճռում նշված է, որ կիրառելով այլընտրանքային զինվորական ծառայություն՝ տվյալ երկիրն արդեն իսկ իրականացնում է այն լրջագույն պահանջը, որ միջազգային իրավական փաստաթղթի համաձայն պարտավորված է կատարել:
9. 2009 թ. հոկտեմբերի 27-ի դատավճիռը վերջնական չէ, քանի որ Դատարանի Մեծ պալատը համաձայնել է վերանայել գործը²: Ամեն դեպքում Հայաստանի իշխանություններն արդեն իսկ հայտարարել են այլընտրանքային ծառայության ժամկետը վեց ամսով կրճատելու իրենց մտադրության մասին (30 ամիս այլընտրանքային զինվորական ծառայության և 36 ամիս այլընտրանքային քաղաքացիական ծառայության համար)³: ՌԱԵՅ-ի կարծիքով դա Հայաստանի օրենսդրությունը միջազգային չափորոշիչներին համապատասխանեցնելու գործընթացում ողջունելի արաջխաղացում է⁴:
10. ՌԱԵՅ-ն այնուհետև նշում է, որ գործող նորմերի համաձայն՝ նրանք, ովքեր այլընտրանքային քաղաքացիական ծառայություն են անցնում Հայաստանում, չպետք է կատարեն որևիցե մի գործողություն, որը կապ ունի երկրի

¹ Այն անձանց իրավիճակը, ովքեր ներկա օրենսդրության պայմաններում հետապնդվել են և դատապարտվել այլընտրանքային ծառայությունից հրաժարվելու համար՝ քննության է առնված Խոցելի /Թիրախային խմբեր, Կոռնական փոքրամասնություններ հատվածում:

² Տե՛ս 2010 թ. մայիսի 10-ի՝ հինգ դատավորների հանձնախմբի որոշումը՝ Կոնվենցիայի 43-րդ հոդվածի համապատասխան:

³ Զինվորական ծառայության ժամկետը 24 ամիս է:

⁴ Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների կոմիտեի թ. R(87)8 հանձնարարականի համաձայն՝ «որևէ տեսակի այլընտրանքային ծառայություն պետք է սկզբունքորեն լինի քաղաքացիական և բխի հասարակության շահերից: Այն չպետք է լինի պատժիչ բնույթի: Դրա տևողությունը, ի համեմատ զինվորական ծառայության, պետք է մնա ողջամիտ ժամկետների սահմաններում»: Եվրոպայի Խորհրդի խորհրդարանական վեհաժողովի թ. 1361(2004թ.) բանաձևը «համարում է, որ այլընտրանքային քաղաքացիական ծառայության համար սահմանված քառասուներկու ամիս ժամկետն անընդունելի է և չափազանց մեծ և առաջարկում է փոխել օրենքի այս կետը՝ ծառայության ժամկետը կրճատելով մինչև երեսունվեց ամիս...»: Նույն կառույցի թ. 1532(2007թ.) բանաձևում հիասթափությամբ նշվում է, որ «գործող օրենքը... մինչ օրս խղճի դրդապատճառներով հրաժարվածներին ոչ մի երաշխիք չի տալիս «կատարելու զուտ քաղաքացիական բնույթի իրական այլընտրանքային ծառայություն, որն իր ելությամբ չլինի ոչ վախ ներշնչող, ոչ պատժիչ», ինչպես և նախատեսված են Եվրոպայի Խորհրդի չափորոշիչներով»:

պաշտպանունակության ամրապնդման ջանքերի հետ:⁵ Ամեն դեպքում, սակայն, նրանք պետք է մնան Պաշտպանության նախարարության պատասխանատվության ներքո, որը մտադիր չէ հրաժարվել իր վերահսկողական դերից: Այս կապակցությամբ միակ նշանակալից բարելավում կարող է լինել այն, որ հենց Պաշտպանության նախարարության ներսում ուժեղանա քաղաքացիական վերահսկողությունը:

11. ՌԱԵՅ-ը տեղյակ է, որ Եհովայի վկաները, որոնք ներկայացնում են խղճի շարժառիթներով հրաժարվողների գերակշիռ մեծամասնությունը Հայաստանում, չեն ընդունում Պաշտպանության նախարարության ներգրավվածությունը այն փուլին, որը հաջորդում է այլընտրանքային ծառայություն կատարելու իրավունքի ճանաչումից մինչև զորացում⁶: ՌԱԵՅ-ը համարում է, որ հիմնական չափորոշիչը պետք է լինի գործնականում իրապես զուտ քաղաքացիական բնույթի այլընտրանքային ծառայություն կատարելու առկայությունը: ՌԱԵՅ-ը հույսով է, որ այս սկզբունքն իր արտացոլումը կգտնի խնդրի շուրջ փոխադարձաբար ընդունելի որոշում կայացնելու ժամանակ: Դրանից բացի ՌԱԵՅ-ը խրախուսում է իշխանություններին ծառայության ժամկետը կրճատելու նրանց պլանների հարցում:

12. ՌԱԵՅ-ն առաջարկում է, որպեսզի այլընտրանքային ծառայության ժամկետը, թե քաղաքացիական և թե զինվորական, անհապաղ կրճատվի վեց ամսով:

Քրեական իրավունք

13. Իր երկրորդ զեկույցում ՌԱԵՅ-ն առաջարկել է Հայաստանի իշխանություններին միջոցներ ձեռնարկել բարձրացնելու հանրության իրազեկությունը ատելության հողի վրա կատարվող հանցագործությունների նոր դրույթների վերաբերյալ:

14. ՌԱԵՅ-ը չի տեղեկացվել նման որևէ ձեռնարկման մասին: Իշխանություններն անընդհատ հայտարարում են, որ չեն արձանագրվել ռասայական դրդապատճառներով կատարված հանցագործություններ: ՌԱԵՅ-ը տեղյակ է, որ եղել են բողոքներ և առնվազն մեկ դատական հետապնդում՝ կապված կրոնական ատելությունից հրահրված հանցագործության հետ: Այն նշում է, որ իշխանություններն ի վիճակի չեն եղել այդ խնդրին նվիրված որևէ քրեական վիճակագրություն տրամադրել: ՌԱԵՅ-ը հիշեցնում է, որ ռասիզմի և ռասայական խտրականության դեմ ազգային օրենսդրության պայքարին վերաբերող իր Ընդհանուր քաղաքականության թ. 7 հանձնարարականի համաձայն՝ ռասայական ատելության պատճառ կարող է դառնալ նաև կրոնը՝ ի հավելումն «ռասայի» գույնի, լեզվի և ազգային կամ էթնիկական ծագման:

15. ՌԱԵՅ-ն առաջարկում է իշխանություններին ստեղծել մի համակարգ, որը նրանց հնարավորություն կտա մոնիտորինգի ենթարկել ռասայական ատելության պատճառով կատարված բոլոր հանցագործությունների հետ կապված իրավիճակը, ինչպես որ այդ երևույթը ներկայացված է իր Ընդհանուր քաղաքականության թ. 7 հանձնարարականում:

16. Առաջարկվել է ընդունել, որ կրոնական ատելության պատճառով կատարված հանցագործությունների հանդեպ իշխանությունների արձագանքը եղել է ոչ համարժեք: Դա չի վերաբերում հակասեմիտիզմի դրսևորմամբ կատարված բռնության եզակի միջադեպին, որի մասին զեկույցվել է ՌԱԵՅ-ին (ներառյալ հրեական հուշարձանների վնասումը 2007-ին): Դա հիմնականում վերաբերում է հաստատված այն մի քանի դեպքերին, երբ ֆիզիկական հարձակման են

⁵ Պարզ չէ, թե կան՞ արդյոք այդ նորմերից օգտվող անձինք այսօր: Եհովայի վկաները դրանցից չեն օգտվում:

⁶ Պաշտպանության նախարարության ներգրավվածությունը ճանաչման գործընթացին և այն փաստը, որ խղճի դրդապատճառներով հրաժարվածները կրում են պահեստայինների քարտեր (զորացրված բոլոր անձանց նման), չի թվում, թե խնդիր է ստեղծում Եհովայի վկաների համար:

ենթարկվել իրենց հավատքը քարոզել փորձող Եհովայի վկաները և այն բազմաքանակ միջոցառումներին, երբ պաստառների և թռուցիկների օգտագործմամբ պայքար է մղվում «աղանդների» գործունեության դեմ:

17. ՌԱԵՅ-ը նշում է, որ ֆիզիկական բռնության ենթարկվելու հետ կապված բողոքների մեծ մասը ոստիկանությունը հետաքննել է առանց դիմելու տուժածների օգնությամբ: Ավելին՝ Եհովայի վկաներն իրենց գոհունակությունն են հայտնել այն աշխատառժի նկատմամբ, թե ինչպես իշխանությունները կարողացել են կարգավորել մեկ այլ նմանատիպ միջադեպ, որի արդյունքում 2008-ին մեղադրական դատավճիռ էր արձակվել:

18. Այս կապակցությամբ ՌԱԵՅ-ի մտահոգությունները մեկտեղվում են ըստ այն ընթացակարգի, որի միջոցով նրանք արձագանքել են մի շարք ՌԿԿ-ների կողմից ներկայացված բողոքներին, որոնք տեղ էին գտել այն բանից հետո, երբ հեղինակավոր մի թերթ իր առաջին էջի վրա զետեղել էր լայնորեն տարածված մի թռուցիկի լուսանկարը: Այս վերջինիս մեջ շեշտվում էր «աղանդների քրեական ծագումը» և թերթն էլ իր մեկնաբանությունն էր ավելացրել՝ «Ինչ-որ մեկը պետք է լսի այն ամենը, ինչ ասվում է»: Դատախազն այդ գործը փոխանցել էր Ազգային անվտանգության ծառայություն, որտեղ որոշել էին, որ ոչ մի քայլ ձեռնարկելու կարիք չկա: Իշխանությունների համաձայն՝ դատախազի արարքը միանգամայն օրինական էր, քանի որ հենց Ազգային անվտանգության ծառայությունը կարող է գործել որպես հետաքննություն անցկացնող կառույց ազգային անվտանգության, միջէթնիկական բախումների և ահաբեկչության հարցերով: ՌԱԵՅ-ը, առանց այդ գործի հանգուցալուծումը հարցականի տակ դնելու առանձնակի մի ցանկության, հարց է տալիս, թե արդյոք այդ գործակալության օգնությամբ դիմելն այնպիսի հարցերում, ինչպիսիք են ատելություն տարածող ելույթները, համապատասխանում են անվտանգության հետ առնչվող խնդիրներին՝ կապված կրոնական նոր շարժումների գործունեության հետ: Դա, ՌԱԵՅ-ի կարծիքով, կմեծացնի կանխակալ կարծիք կազմելու ռիսկերը⁷:

19. ՌԱԵՅ-ն առաջարկում է, որպեսզի ատելության հանցագործությունների դրույթների կարգը դասվող հայցադիմումները հետաքննվեն ոստիկանության կողմից՝ որպես հակակշիռ Ազգային անվտանգության ծառայությանը:

20. ՌԱԵՅ-ը նշում է, որ համաձայն Քրեական օրենսգրքի 226-րդ հոդվածի՝ «ազգային, ռասայական և կրոնական ատելության հրահրմանը, ռասայական գերապատվությունը կամ ազգային արժանապատվության նվաստացմանն ուղղված գործողությունները» նախատեսում են ավելի խիստ պատիժ, եթե կատարվել են կազմակերպված խմբի կողմից:⁸ ՌԱԵՅ-ը տեղյակ չէ և ոչ մի դատական որոշման, որն իրագործվել է այս դրույթը նշյալ կանխամտածված գործողություններից որևէ մեկի դեպքում. ռասիզմին աջակցող խմբի ստեղծում կամ ղեկավարում, նման խմբի սատարում կամ մասնակցություն նրա գործողություններին, այսինքն՝ այնպիսի հանցագործություններում իր ներդրումն ունենալու մտադրությամբ, որոնք ներառված են Ընդհանուր քաղաքականության թ. 7 հանձնարարականի 18-րդ կետի ա,բ,գ,դ,ե, և զ ենթակետերում: ՌԱԵՅ-ի համարում է, որ Հայաստանի քրեական իրավունքի դրույթները կլինեն ավելի թափանցիկ, եթե դրանք հստակորեն պատիժ նախատեսեն վերը թվարկված արարքների համար:

⁷ Տե՛ս Կարծիքների մթնոլորտը, Լրատվամիջոցները և Քաղաքական քննարկումները:

⁸ Կան նաև դրույթներ 2001 թ. ընդունված ՌԿԿ-ների մասին օրենքում, որոնց համաձայն՝ լուծարման են ենթակա այն կազմակերպությունները, որոնց նպատակն է հրահրել ռասայական թշնամանք: Ավելին՝ օրենքը թույլ չի տալիս որպես քաղաքական կուսակցություններ ճանաչել նրանց, ովքեր սահմանափակում են անդամակցության իրավունքը՝ ազգային, ռասայական կամ կրոնական պատճառներով:

21. ՌԱԵՅ-ն առաջարկում է նշյալ արարքները հստակորեն դասել քրեական հանցագործությունների շարքը, եթե կատարվել են դիտավորությամբ. (ա) ռասիզմին աջակցող խմբի ստեղծումն ու ղեկավարումը, (բ) նման խմբի սատարումը, (գ) մասնակցությունը նրա գործողություններին՝ այն շարքին պատկանող հանցագործություններին մասնակցություն բերելու մտադրությամբ, որոնք թվարկված են Ընդհանուր քաղաքականության թ. 7 հանձնարարականում:

Քաղաքացիական և վարչական իրավունք

22. Իր երկրորդ զեկույցում ՌԱԵՅ-ը կրկնել է իր առաջարկը, որ ռասայական խտրականության դեմ ընդունվի քաղաքացիական և վարչական դրույթների սպառնիչ օրենսդրություն⁹:

23. ՌԱԵՅ-ը նշում է, որ դրա հետ կապված ոչ մի էական բարեփոխում չի կատարվել: Որպես միակ առաջընթաց քայլ կարելի է համարել այն առաջարկը, որ վարչական իրավախախտումների օրենսգրքում փոփոխություն մտցվի աշխատանքի բնագավառում խտրականությունն արգելելու մասին դրույթում: Հայաստանի իշխանությունները համարում են , որ ներկա հատվածաբար մոտեցումը՝ ընդհանուր սահմանադրական դրույթների¹⁰ հետ միասին, ապահովում է բավարար պաշտպանություն:

24. ՌԱԵՅ-ի փորձը հուշում է, որ հատվածական մոտեցումը հազվադեպ է տալիս ամբողջապես գոհացուցիչ արդյունք: Համաձայն իշխանությունների տրամադրած տեղեկատվության՝ Հայաստանը խտրականությունն արգելող դրույթներ ունի իր քրեա-դատավարության, սոցիալական աջակցության, կրթության և աշխատանքի օրենսդրություններում: Ամեն դեպքում, սակայն, սրանք այն միակ բնագավառները չեն, որտեղ կարող են ծագել ռասայական խտրականության հետ կապված բողոքներ: Ինչ վերաբերում է սահմանադրական դրույթներին, ՌԱԵՅ-ը հիշեցնում է, որ եթե դրանք նույնիսկ գերարդյունավետ լինեն, միևնույն, է անհրաժեշտ է լրացնել այն որոշակի՝ ճշգրտող օրենսդրությամբ:

25. ՌԱԵՅ-ը վերստին առաջարկում է, որպեսզի Հայաստանի իշխանություններն ընդունեն ռասայական խտրականության դեմ քաղաքացիական և վարչական դրույթների սպառնիչ օրենսդրություն՝ ոգեշնչված Ընդհանուր քաղաքականության թ.7 հանձնարարականով:

26. ՌԱԵՅ-ը նշում է, որ իշխանությունները չունեն ռասայական խտրականությանը վերաբերող դատական գործերի վիճակագրություն, ինչպես որ դա հասկացվում է Ընդհանուր քաղաքականության թ. 7 հանձնարարականից: Իրենք, սակայն, տեղյակ են մի քանի իրավական գործողությունների մասին, որոնք վերաբերվել են (դրանց մի մասը հաջող ավարտով), ի շարս այլոց, կրոնական հողի վրա դրսևորված խտրականությանը:

27. ՌԱԵՅ-ն Հայաստանի իշխանություններին առաջարկում է հավաքել վստահելի տվյալներ քաղաքացիական և վարչաիրավական գործողությունների մասին, որոնք վերաբերում են ռասայական խտրականությանը, ինչպես որ այդ հասկացությունը պարզաբանվում է Ընդհանուր քաղաքականության թ.7 հանձնարարականում:

⁹ Ընդհանուր քաղաքականության թ.7 հանձնարարականի համաձայն՝ ռասայական խտրականությունը՝ դա տարբերակցված վերաբերմունքն է, որը հիմնված է այնպիսի հենքի վրա, ինչպիսին են «ռասան», գույնը, լեզուն, կրոնը, քաղաքացիությունը, ազգային կամ էթնիկական ծագումը, որը չունի ոչ օբյեկտիվ, ոչ էլ ընդունելի դրդապատճառներ:

¹⁰ Եվ Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի թ. 12 Արձանագրությունը, որն ուղղակիորեն կիրառելի է նաև տեղական օրենսդրության մեջ:

Խտրականության դեմ պայքարող մարմին

28. Ներկա պահին Հայաստանում գործադիր իշխանությունից անկախ միակ մարմինը, որը կարող է ունենալ մասնագիտացված դերակատարում՝ Մարդու իրավունքների պաշտպանն է:
29. Իր երկրորդ զեկույցում ՌԱԵՀ-ն իշխանություններին առաջարկում է երաշխավորել, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանի տեսչությունը ապահովված կլինի բավարար մարդկային և ֆինանսական միջոցներով՝ իր հնարավորությունների ողջ ուժով գործելու համար: Այն նաև առաջարկում է, որ այդ տեսչության աշխատանքներում և պարտականություններում որևէ փոփոխություն կատարելու ժամանակ հաշվի առնվեն ռասիզմի¹¹ և ռասայական խտրականությանը վերաբերող հարցերը: Եվ վերջապես, այն առաջարկում է, որպեսզի Մարդու իրավունքների պաշտպանի տեսչությունն իրականացնի իրազեկության բարձրացման միջոցառումներ՝ իր կատարած աշխատանքների մասին ողջ հանրությանը և մասնավորապես ազգային փոքրամասնություններին ավելի լավ տեղեկացնելու համար:
30. ՌԱԵՀ-ի աղբյուրները միակարծիք են, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանի տեսչությունը հեղինակություն է վայելում և ստանում է ավելի ու ավելի մեծ թիվ կազմող բողոքներ տարբեր խոցելի խմբերից՝ մասնավորապես փախստականներից: Թվում է, թե տեսչության ներքին կառուցվածքը չի խանգարում նրան իրականացնել մասնագիտացված մարմնի ամենակարևոր պարտականություններից մեկը, այն է՝ Ընդհանուր քաղաքականության թ. 2¹² և 7 հանձնարարականների համաձայն՝ զբաղվել անհատական գործերով: Նրա ամենախոցելի տեղը բյուջեն է, որը, չնայած վերջերս կատարված ավելացումներին¹³, շարունակում է մնալ անբավարար: ՌԱԵՀ-ի կարծիքով՝ առաջինը այս հարցի վրա է պետք ուշադրություն դարձնել:
31. Դրանից բացի, հաշվի առնելով նոր կրոնական շարժումների դեմ ներկայումս ձևավորված բացասական մթնոլորտը¹⁴, ՌԱԵՀ-ը համարում է, որ Մարդու իրավունքների պաշտպանի տեսչությունը պետք է կրոնական հանդուրժողականությունը բարձրացնելուն միտված իրազեկման միջոցառումներ կազմակերպի:
32. ՌԱԵՀ-ը կրկին անգամ առաջարկում է Մարդու իրավունքների պաշտպանի տեսչությունն ապահովել բավարար միջոցներով, որպեսզի այն ի վիճակի լինի արդյունավետորեն սատարել ռասիզմից և ռասայական խտրականությունից տուժածներին:
33. Այն առաջարկում է նաև, որպեսզի Մարդու իրավունքների պաշտպանի տեսչությունը կազմակերպի կրոնական հանդուրժողականության բարձրացման իրազեկությանը միտված միջոցառումներ:

¹¹ Ընդհանուր քաղաքականության թ. 7 հանձնարարականի համաձայն՝ ռասիզմն այն հավատն է, որ այնպիսի հիմքեր, ինչպիսին են «ռասան», գույնը, լեզուն, կրոնը, ազգային կամ էթնիկական ծագումը, ըստ որի արդարացնում են որևէ անձի կամ մի խումբ անձանց քամահրանքը որևէ անձի կամ մի խումբ անձանց գերակայության հանդմունքը:

¹² Ռասիզմի, օտարատյացության, հակասեմիտիզմի և անհանդուրժողականության դեմ ազգային մակարդակով պայքարի մասնագիտացված մարմինների մասին:

¹³ Իշխանությունների տրամադրած տվյալների համաձայն՝ 2009-ին այն ավելացել է 6,8%-ով:

¹⁴ Տե՛ս Կարծիքների մթնոլորտը, Լրատվամիջոցները, Քաղաքական քննարկումները:

Դատական համակարգի, իրավապահ մարմինների աշխատակիցների և փաստաբանների վերապատրաստումը

34. Իր երկրորդ զեկույցում ՌԱԵՅ-ն առաջարկել է, որպեսզի դատավորները, իրավապահ մարմինների աշխատակիցները և փաստաբանները հատուկ վերապատրաստում անցնեն ռասիզմի և ռասայական խտրականության դեմ պայքարի հետ կապված հարցերում:
35. ՌԱԵՅ-ը նշում է, որ դատավորները, իրավապահ մարմինների աշխատակիցները և փաստաբանները վերապատրաստում են անցնում Սարդու իրավունքների ընդհանուր հարցերում¹⁵: ՌԱԵՅ-ը տեղեկացվել է նաև, որ ծրագրեր կան բարեփոխել դատավորների, դատախազների և փաստաբանների վերապատրաստումն իրականացնող մարմինը: 2011-ի հունվարի 1-ից Դատական դպրոցը կփոխարինվի Արդարադատության ակադեմիայով: Անհրաժեշտ իրավական դրույթները կընդունվեն 2010-ին:
36. ՌԱԵՅ-ը համարում է, որ ի լրացումն մարդու իրավունքների ընդհանուր հարցերի կուրսերի, անհրաժեշտ է հատուկ վերապատրաստման նախնական և առանց աշխատանքից կտրվելու դասընթացներ անցնել ռասիզմի, ռասայական խտրականության¹⁶ և անհանդուրժողականության հետ կապված՝ ազգային և միջազգային նորմերի վերաբերյալ: Այն համարում է, որ Արդարադատության ակադեմիայի հիմնումն այս առումով նոր հնարավորություններ է բացում դատավորների, դատախազների և փաստաբանների համար: Ինչ վերաբերում է իրավապահ մարմիններին, ՌԱԵՅ-ն այն կարծիքին է, որ ռասիզմի և ռասայական խտրականության հարցերով հատուկ վերապատրաստումը կարելի է հեշտությամբ հարմարեցնել գոյություն ունեցող պայմաններին:
37. ՌԱԵՅ-ը կրկին անգամ առաջարկում է, որպեսզի դատավորները, իրավապահ մարմինների աշխատակիցները և փաստաբանները ռասիզմի, ռասայական խտրականության և անհանդուրժողականության հետ կապված ազգային և միջազգային նորմերի վերաբերյալ հատուկ վերապատրաստում անցնեն:

II. Խտրականություն տարբեր բնագավառներում

38. Իր երկրորդ զեկույցում ՌԱԵՅ-ն առաջարկել էր, որ Հայաստանի իշխանությունները հետազոտություններ կատարեն էթնիկական փոքրամասնությունների հետ կապված իրավիճակը ճշտելու համար այնպիսի բնագավառներում, ինչպիսիք են աշխատանքը, բնակությունը և կրթությունը՝ գնահատելու և ուսումնասիրելու համար ցանկացած խտրականություն, որ կարող է հանդիպել:
39. ՌԱԵՅ-ը տեղյակ չէ կատարվող նման հետազոտություններին¹⁷:
40. ՌԱԵՅ-ի ունեցած տեղեկատվության համաձայն՝ աշխատանքի բնագավառում կրոնական փոքրամասնությունների դեմ տեղ գտած խտրականության շատ քիչ դեպքեր են եղել (և մի դեպք՝ կապված էթնիկական փոքրամասնության անդամի հետ). տուժածներից ոմանք դատի են տվել, և նրանց հայցերը բավարարվել են:
41. ՌԱԵՅ-ը նաև տարբեր աղբյուրներից տեղեկատվություն է ստացել դպրոցում կրոնական փոքրամասնություն հանդիսացող աշակերտների դեմ

¹⁵ ՌԱԵՅ-ի մանդատի հետ կապված հարցերն ամխուսափելիորեն շոշափվում են:

¹⁶ ՌԱԵՅ-ը հիշեցնում է, որ համաձայն Ընդհանուր քաղաքականության թ. 7 հանձնարարականի՝ կրոնական հողի վրա արվող խտրականությունը ռասայական խտրականության մի տեսակ է:

¹⁷ Խորհրդարանին ներկայացված Սարդու իրավունքների պաշտպանի զեկույցը էթնիկական փոքրամասնությունների վերաբերյալ այլ նպատակ էր հետապնդում:

խորակաճանությունը դրսևորելու պնդումների մասին¹⁸: Համաձայն այդ պնդումների՝ նրանցից ոմանք դարձել են ծաղրի առարկա, մյուսները հարցումների ենթարկվել իրենց հավատքի վերաբերյալ և ուրիշներն էլ ստիպված են եղել ներկա գտնվել այնպիսի ժողովների (որոնց հրավիրված են եղել դպրոցի աշակերտների մեծամասնությունը), որտեղ նրանց կրոնը ձեռք է առնվել կամ խարանվել որպես վնասակար:

42. ՈւԵՀ-ն առաջարկում է Հայաստանի իշխանություններին բոլոր դպրոցների տնօրեններին և ուսուցիչներին հիշեցնել կրոնական բազմակարծիքությունը հարգելու իրենց պարտականության մասին:

III. Կարծիքների մթնոլորտը, լրատվամիջոցները, քաղաքական քննարկումներ

43. Ինչպես նշված է այս գեկույցի տարբեր մասերում, Հայաստանում այսօր բնակվող էթնիկական փոքրամասնությունների նկատմամբ գոյություն չունի բացահայտ թշնամանք¹⁹

44. Շատ խրախուսիչ է նաև այն, որ գոյություն ունեն շատ քիչ կամ ընդհանրապես բացակայում են հակամահմեդական զգացմունքները: Օրինակ՝ բազմաթիվ իրանցիներ, ովքեր Հայաստան են գալիս սովորելու, բիզնեսի համար կամ որպես տուրիստ, առանձնակի խնդիրների հետ չեն բախվում:

45. Որոշ մտավախություններ են արտահայտվել, որ հնարավոր են փոփոխություններ տեղ գտնեն այն իմաստով, որ հայերի աճող ազգային զգացմունքները կարող են սասանել ինչպես բազմաէթնիկ հանդուրժողականության ավանդույթը, այնպես էլ ստեղծել երկարաժամկետ խնդիրներ, օրինակ այն դեպքում, եթե ապագայում ևս շարունակվի դեպի ներս ուղղված միգրացիոն ճնշումը: ՈւԵՀ-ն ուշադրություն է հրավիրում այդ մտավախությունների վրա, թեև նկատում է, որ ներկայումս դա ապացուցող չնչին վկայություններ կան:

46. Միակ բնագավառը, որտեղ առկա են անհանդուրժողականության բացահայտ վտանգներ, կրոնական ազատությունների բնագավառն է: Չնայած ավանդական խմբերը, ինչպես օրինակ եզդիները և հրեաները, չեն դիտարկվում որպես սպառնալիք²⁰, հասարակությունը տազնապով է վերաբերվում²¹ Հայաստանում նոր եկեղեցիներ հիմնելու փորձերի մեծամասնությանը: Որոշ բողոքականներ, կրիշնայականներ և Եհովայի վկաներ դառնում են մեծաքանակ բացասական հրատարակումների թեմա լրատվամիջոցների կողմից, այնպիսի մեղադրանքներով, որ՝ «նրանք սպառնում են երկրի հոգևոր անվտանգությանը»: Շարունակ անց են կացվում նրանց դեմ պաստառներ փակցնելու միջոցառումներ: Երբեմն վերաբերմունքը դառնում է ագրեսիվ²²: Եհովայի վկաները քննադատության թիրախ են դառնում առանձնապես այն բանի համար, որ առարկում են զինվորական ծառայություն անցնելուն, ինչը սասանում է երկրի պաշտպանունակությունը: Նման վերաբերմունքը ծագել է մասամբ և այն զգացողությունից, որ կրոնական նոր շարժումները նվազեցնում են հայերի ազգային նույնականությունը, ինչի մարմնավորում է դիտարկվում Հայ Առաքելական եկեղեցին: ՈւԵՀ-ը լավատեսիկ է Հայ Առաքելական եկեղեցուն վերագրվող առավելություններին, բայց կվերաբերվի դրանց ինչպես անհաջող ձևակերպումների, եթե դրանք

¹⁸ Այդ պնդումները չեն վերաբերում եզդի աշակերտներին, տե՛ս Խոցելի/Թիրախային խմբերը, էթնիկական փոքրամասնությունները:

¹⁹ Որոշ էթնիկ խմբեր հայերի հետ միասին կիսում են պատմական հիշողությունները. ծանոթացիր Երևանում 1915թ. հայ և ասորի զոհերի հիշատակին հուշարձան կանգնեցնելու պլաններին :

²⁰ Ըստ սահմանման՝ սրանք չեն մրցակցում Հայ Առաքելական Եկեղեցու հետ:

²¹ Նրանցից ոմանք մեծ հաջողությունների են հասել: Օրինակ՝ Եհովայի վկաները պնդում են, որ ավելի քան 10000 հետևորդներ ունեն:

²² Տե՛ս ռասայական հողի վրա կատարվող բռնությունները:

կխոչընդոտեն լայն իմաստով կրոնական բազմազանության ներգրավվածության զարգացումը:

47. Ինչ վերաբերում է լրատվամիջոցներին, ՌԱԵՅ-ը նշում է, որ գոյություն ունի ինքնակարգավորող փաստաթուղթ, որը պարունակում է դրույթներ անհանդուրժողականություն դրսևորելու դեմ: Դրան միացել են ոլորտի ներկայացուցիչները, բայց ոչ բոլորը: ՌԱԵՅ-ը տեղեկացվել է նաև, որ Չանրային խորհուրդը²³ այժմ աշխատում է էթիկայի կանոնագրքի վրա՝ հանրապետության նախագահի հովանու ներքո: ՌԱԵՅ-ը հուսով է, որ Չայաստանը շուտով կունենա ինքնակարգավորող ճիշտ նույնպիսի մի փաստաթուղթ, որ ունեն ողջ աշխարհի լրատվամիջոցները. դա կարող է արդյունավետ գործիք դառնալ անհանդուրժողականության դեմ պայքարում այնպիսի հիմքի վրա, ինչպիսիք են «ռասան», գույնը, լեզուն, կրոնը, ազգային կամ էթնիկական ծագումը:
48. Չեռուստատեսության և ռադիոյի մասին օրենքի 24-րդ հոդվածն արգելում է հրահրել ազգային կամ կրոնական ատելություն կամ զժտություն: Դրա կիրառման պատասխանատուն Չեռուստատեսության և ռադիոյի ազգային հանձնաժողովն է: Այս մարմինը կազմված է ութ անդամներից (չորսին նշանակում է հանրապետության նախագահը, մյուս չորսին՝ ծայների մեծամասնությամբ ընտրում է խորհրդարանը), որն ի թիվս այլոց, իրավունք ունի սահմանել վարչական տույժեր: ՌԱԵՅ-ը նշում է, որ Չանձնաժողովին բողոքներ են ներկայացվել՝ կապված ռասիզմի և անհանդուրժողականության դրսևորումների հետ, ինչին հետևել են նկատողություններն ու զգուշացումները²⁴: Սակայն վերջերս տեղ գտած միջադեպից հետո, որի մեջ էր ներգրավված հեռուստատեսության մասնավոր կայաններից մեկում հաղորդում վարող Արիացիների կուսակցության ղեկավարը, հրեական համայնքն այդ հարցով դիմել է անմիջապես Կառավարություն:
49. ՌԱԵՅ-ը գիտակցում է այն կարևոր դերը, որը Չանձնաժողովը կոչված է կատարելու այս ամենում, համարում է, որ Չանձնաժողովը կարիք ունի մասնագիտական գիտելիքների ձեռքբերման, ինչն անհրաժեշտ է իրականացնելու իրենց պարտականություններն այնպիսի մի նուրբ բնագավառում, ինչպիսին արտահայտվելու ազատությունն է՝ փոքրամասնությունների իրավունքների պաշտպանությամբ հանդերձ:
50. ՌԱԵՅ-ը առաջարկում է, որպեսզի Չայաստանի իշխանությունները, առանց լրատվամիջոցների անկախությունը վնասելու, աջակցեն ինքնակարգավորող էթիկայի կանոնագրքի շուտափույթ ընդունմանը՝ ռասիզմի և անհանդուրժողականության դեմ պայքարի հստակ ձևակերպված դրույթներով: Այն առաջարկում է նաև, որպեսզի իշխանությունները անհրաժեշտ քայլ կատարեն աջակցելու միտումնավ, որպեսզի բոլոր լրատվամիջոցները միանան այդ փաստաթղթին:
51. ՌԱԵՅ-ն առաջարկում է վերապատրաստման դասընթացներ կազմակերպել Չեռուստատեսության և ռադիոյի ազգային հանձնաժողովի այն անդամների համար, ովքեր պատասխանատու են Չեռուստատեսության և ռադիոյի մասին օրենքի 24-րդ հոդվածի կիրառման համար, թե ինչպես պահպանել հավասարակշռությունը արտահայտվելու ազատության և փոքրամասնությունների իրավունքների պաշտպանության միջև:

²³ 2008-ի հունիսի 13-ին նախագահի հրամանագրով հիմնված խորհրդատվական մի մարմին է, որին ՈԿԿ-ները, քաղաքացիները և Սփյուռքի ներկայացուցիչները մասնակցում են կամավորական հիմունքներով:

²⁴ Չեռուստատեսային մասնավոր ԱԼՍ կայանը նույնպես ներողություն է խնդրել հակահրեական հայտարարությունների համար: Դա Արիացիների կուսակցության ղեկավարի հետ կապված միջադեպի առիթով չէր:

52. ՌԱԵՅ-ը նշում է նաև, որ Յեռուստատեսության և ռադիոյի մասին օրենքի 28-րդ հոդվածում արված փոփոխությունների արդյունքում, մասնավոր կայաններում էթնիկական փոքրամասնությունների ծրագրերին հատկացվող ժամանակն արդեն զերծ է սահմանափակումներից:
53. Ինչ վերաբերում է քաղաքական քննարկումներին, ՌԱԵՅ-ը նշում է, որ նախագահական վերջին ընտրարշավի ժամանակ փորձ արվեց հակահրեական տրամադրություններ հրահրել ընդդիմադիր մի թեկնածուի հանդեպ, ում կինը հրեական ծագում ունի: Դա արտահայտվեց սիոնիստական դավադրության մասին պնդումներով, ինչն իր արծագանքը գտավ հիմնական թերթերում տպագրված մի քանի հոդվածներում և հանրային հեռուստատեսությամբ:
54. ՌԱԵՅ-ի կարծիքով հարկ է, որ այս միջադեպի քաղաքական պատասխանը (որը թույլ էր) կտրուկ հակադարձեր Արիացիների կուսակցության առաջնորդի կողմից արված հակահրեական մեկնաբանություններին: Վերջինս խստորեն դատապարտվել է մնացած բոլոր քաղաքական կուսակցությունների կողմից, որոնք մասնակցել են կլոր սեղանի շուրջ տեղի ունեցած հանդիպմանը: Ավելին, Կառավարությունը քննադատության է ենթարկել հեռուստատեսության այն կայանին, որը նրան եթեր էր տրամադրել²⁵: ՌԱԵՅ-ն այդ ամենը գովելի է համարում:
55. ՌԱԵՅ-ը նաև հաշվի է առել այն փաստը, որ նախկինում ևս Արիացիների կուսակցության առաջնորդի նկատմամբ տեղ են գտել քրեական դատավարություններ և որ այդ շարժումը ծայրահեղ մարգինալ բնույթի է:
56. ՌԱԵՅ-ն առաջարկում է Յայաստանի իշխանություններին ուշադրություն դարձնել այն պայմանների վրա, որոնցում գործում է Արիացիների կուսակցությունը: Իրենց ուսումնասիրությունների արդյունքում նրանք պետք է որոշեն, թե արդյոք պահանջվում են լրացուցիչ գործողություններ: Այս կապակցությամբ ՌԱԵՅ-ը հղում է անում Ընդհանուր քաղաքականության թ. 7 հանձնարարականի համապատասխան բաժինների վրա:
57. Ինչ վերաբերում է էթնիկական վիրավորանքներին²⁶, ՌԱԵՅ-ը տեղեկացվել է հայերեն այն նվաստացուցիչ բառի²⁷ մասին, որն օգտագործվում է զնչուական ծագման և քոչվոր կյանքով ապրող մի խումբ անձանց բնութագրելու համար: Այս խմբի անդամների ժառանգները լայնորեն ասիմիլյացիայի են ենթարկվել, նրանք խոսում են հայերեն²⁸, Յայ Առաքելական Եկեղեցու հետևորդներ են և չունեն առանձնահատուկ սովորույթներ ու ավանդույթներ: Սակայն շատ հաճախ նրանց հարևանները տեղյակ են նրանց անցյալից: Այս անձինք խորապես վիրավորվում են, երբ նույն այդ բառով ուրիշները կոչում են իրենց:
58. ՌԱԵՅ-ն առաջարկում է, որպեսզի Յայաստանի իշխանությունները մտածեն, թե ինչպես լավագույնս պայքարեն վերը հիշատակված այդ էթնիկական վիրավորանքի դեմ առանց անարգելու քոչվոր խմբի որևէ ժառանգի, որոնց հետ այն սկզբնապես կապակցվել է:

²⁵ Տե՛ս 48-րդ կետը:

²⁶ Գովազդի մասին օրենքի 8-րդ (բ) հոդվածը նախատեսում է իր կիրառման շրջանակներում պաշտպանություն՝ կապված հարցի հետ:

²⁷ Այդ բառն է՝ «բոշա»:

²⁸ Սակայն շատ սահմանափակ թվով բառեր գոյատևել են և օգտագործվում են որպես ծածկագիր լեզու:

IV. Ռասիստական պատճառներով կատարված բռնություններ 29

59. Հայաստանը չի բախվում ռասայական պատճառներով կատարվող բռնությունների մի առանձնակի խնդրի հետ: Արդեն իսկ հիշատակվել են հրեական հուշարձանների հետ կապված միջադեպը և Եհովայի վկաների դեմ կատարված մի քանի ֆիզիկական հարձակումները³⁰:
60. Այս վերջիններիս քանակն ընդունելիորեն փոքր է, բայց դրանք մտահոգությունների տեղիք են տալիս առանձնապես այն ֆոնի վրա, երբ ձևավորվում է կարծիքների բացասական մթնոլորտ: Այս բացասական մթնոլորտը տարբեր ձևեր է ընդունում: Օրինակ՝ շարունակաբար իրականացվում են պաստառային միջոցառումներ, որոնք կոչ են անում հայերին մասնակցելու իրենց շենքերում կամ իրենց հարկերում աղանդների³¹ հակազգային և այլասերող գործունեության դեմ մղվող պայքարին: Տեղ է գտել անհայտ մեկի կողմից արված խոստովանություն, ով ուժեղ հարված է հասցրել իր դուռը ծեծած, Եհովայի վկաների գրականությունը տարածող մի երիտասարդի, որը և հրատարակվել էր հիմնական թերթերից մեկում՝ 2010թ. մարտի 11-ին:
61. Կարծիքների բացասական մթնոլորտը կրկին կապված է Եհովայի վկաների հետ, երբ փորձ է արվել հրկիզել նրանց պաշտամունքային վայրերից մեկը: Դա առնչվում է Վանաձորում 2009թ. ապրիլին և մայիսին տեղ գտած Եհովայի վկաների պաշտամունքի կենտրոնի հասցեին հնչած բռնության սպառնալիքների և գողության դեպքերի հետ, որով մեծ վնաս էր հասցվել շինությանը, մինչև որ ոստիկանները վերջ էին դրել այդ ամենին:
62. ՌԱԵՀ-ը համարում է, որ իշխանությունները պետք է ձեռնարկեն վճռական քայլեր, ինչը որ նրանք հստակորեն ցույց են տվել, որ ընդունակ են անելու՝ կանխելու համար եզակի միջադեպերի վերաճումը լայնամասշտաբ խնդրի:
63. ՌԱԵՀ-ն առաջարկում է, որ քրեական օրենսդրությունը արդյունավետորեն կիրառվի ռասիստական պատճառներով կատարված բռնությունների և սադրանքների ժամանակ:

V. Խոցելի /Թիրախային խմբեր

Ազգային փոքրամասնություններ

64. Իր երկրորդ զեկույցում ՌԱԵՀ-ն արել է մի շարք առաջարկություններ. որոնք վերաբերում են. (1) ընդունել ազգային փոքրամասնությունների պաշտպանությանը միտված օրենսդրական դաժտը, (2) ավելի շատ խորհրդածել, ներգրավել և ներկայացնել ազգային փոքրամասնություններին, (3) նպաստել ազգային փոքրամասնությունների և մնացած ազգաբնակչության միջև լավ հարաբերությունների ձևավորմանը, (4) ազգային փոքրամասնություններին և ֆինանսական օգնության տրամադրմանը, (5) Ազգային փոքրամասնությունների և կրոնական գործերի վարչության լիազորություններին և միջոցներին, (6) էթնիկական փոքրամասնությունների կողողինացիոն խորհրդի ավելի ակտիվ դերին: Երկրորդ զեկույցում առկա մյուս առաջարկությունները վերաբերում էին. (1) բարձրագույն կրթության մատչելիությանը ազգային փոքրամասնությունների համար, (2) ազգային փոքրամասնությունների համար ուսուցիչների պատրաստմանը, (3) դասագրքեր ազգային փոքրամասնության երեխաների համար և (4) երկլեզու և ռուսաց լեզվի ուսուցման բարելավմանը: Եվ վերջապես իր երկրորդ զեկույցում

²⁹ ՌԱԵՀ-ը հիշեցնում է, որ Ընդհանուր քաղաքականության թ. 7 համաձայնարարականի համաձայն՝ ռասայական դրդապատճառները պետք է վերաբերվեն, ի թիվս այլոց, կրոնին:

³⁰ Բոլոր մնացած միջադեպերի մասին չէ, որ տեղյակ է պահվել ոստիկանությանը:

³¹ Խնդրո առարկա պաստառները ստորագրված էին մի անձի կողմից՝ «Մեկ Ազգ կազմակերպությունների դաշինքի» անունից:

ՌԱԵՅ-ն առաջարկել էր ավելացնել փոքրամասնությունների ներկայությունը լրատվամիջոցներում:

65. ՌԱԵՅ-ն ընդգծում է Հայաստանի իշխանությունների գործադրած զգալի ջանքերը ազգային փոքրամասնությունների կրթության և մշակույթի բնագավառում: Երկրի տնտեսական զարգացման ներկա փուլում դա ցույց է տալիս նրանց դրական վերաբերմունքը խնդրին, ինչը ՌԱԵՅ-ը գտնում է գովեստի արժանի: ՌԱԵՅ-ը համարում է, որ հարակից խնդիրների մեծ մասը³², որ վերաբերում են թիրախային օգնության ցուցաբերման մշտական միջոցառումներին անբողջությամբ առնչություն ունեն եվրոպայի էրոհրդի երկու այլ մասնագիտացված մոնիտորինգային մեխանիզմների հետ, որոնք գործում են ազգային փոքրամասնությունների լեզուների եվրոպական խարտիային կից: Իսկ արդյունքում, ՌԱԵՅ-ն իր ուշադրությունը կկենտրոնացնի ազգային խտրականության վերաբերյալ պնդումների և այլ կերպ ասած՝ այն բողոքների վրա, թե իրենց էթնիկական ծագման պատճառով անհատներն ունեն ավելի պակաս իրավունքներ:
66. Ինչ վերաբերում է ինստիտուցիոնալ հարցերին, ՌԱԵՅ-ը համարում է, որ Ազգային փոքրամասնությունների և կրոնական գործերի վարչությունը, որը գործադիր իշխանության մաս է կազմում, կարևոր դերակատարում ունի ազգային խտրականության դեմ մղվող պայքարում: Նա մոնիտորինգի է ենթարկում իրավիճակը, խորհուրդներ է տալիս կառավարությանը և բարձրացնում քաղծառայողների իրազեկվածությունը: ՌԱԵՅ-ի կարծիքով՝ Վարչության տրամադրության տակ դրված միջոցներն անհամատեղելի են նրա վրա դրված պատասխանատվության հետ:
67. ՌԱԵՅ-ը կրկին անգամ առաջարկում է Ազգային փոքրամասնությունների և կրոնական գործերի վարչությանը տրամադրել լրացուցիչ միջոցներ, որպեսզի այն ընդունակ լինի ավելի արդյունավետորեն պայքարել ռասայական խտրականության դեմ:
68. Ինչ վերաբերում է ազգային փոքրամասնություններին հատկացվող ֆինանսական օգնությանը, ՌԱԵՅ-ը նշում է, որ ամեն տարի 9 միլիոնի դրամաշնորհ է տրամադրվում էթնիկական փոքրամասնությունների կոորդինացիոն խորհրդին³³ ներկայացված կազմակերպությունների միջև բաժանելու համար: 11 ազգային փոքրամասնություններից յուրաքանչյուրն իրենց կազմակերպության միջոցով ստանում է միևնույն քանակի գումար (818000 հայկական դրամ)՝ անկախ իր անդամների քանակից: Արդյունքում մեծաքանակ փոքրամասնությունները, ինչպիսիք են եզդիները, ստանում են միևնույն գումարի օգնություն, ինչպես և շատ փոքր թիվ կազմողները, ինչպես օրինակ՝ հույները³⁴: ՌԱԵՅ-ը հիշեցնում է, որ տարբեր իրավիճակների նկատմամբ ցուցաբերած միատեսակ վերաբերմունքը որոշակի հանգամանքներում նույնն է, ինչ խտրականությունը³⁵: Իշխանությունները պետք է մշակեն այնպիսի մի համակարգ, որտեղ դրամաշնորհը բաժանվի յուրաքանչյուր ազգային փոքրամասնության իրական կարիքներին համապատասխան:

³² Ներառյալ ազգային փոքրամասնությունների մասին օրենքի ընդունումը, որը, ինչպես երևում է, դադարել է գերակա լինել իշխանությունների և նրանից առավելություններ ակնկալող խմբերի համար:

³³ Կոորդինացիոն խորհուրդը կազմված է 11 ազգային փոքրամասնությունների յուրաքանչյուրից երկուական ներկայացուցիչներից: Այն հիմնվել է նախագահի հրամանագրով և որի նախագահն է Հանրապետության նախագահի խորհրդակազմներից մեկը:

³⁴ Վերջին մարդահամարը, որը կատարվել է Հայաստանի մասին ՌԱԵՅ-ի երկրորդ զեկույցից առաջ, տվել է հետևյալ թվերը, որոնք հղված են այստեղ միայն այն նպատակով, որպեսզի ընդգծեն այս խնդրի կարևորությունը. 40620 եզդիներ ի համեմատ 1176 հույների:

³⁵ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, Թլիմենոսն ընդդեմ Հունաստանի՝ 2000թ. ապրիլի 6-ի դատավճիռը, «44»:

69. ՌԱԵՅ-ն առաջարկում է հրաժարվել էթնիկական փոքրամասնությունների կոորդինացիոն խորհրդի տրամադրության տակ դրվող դրամաշնորհը անկախ յուրաքանչյուր փոքրամասնության քանակի հավասարապես բաժանելու գործող համակարգից և այն փոխարինել մի համակարգով, որտեղ դրամաշնորհը կբաժանվի յուրաքանչյուր ազգային փոքրամասնության իրական կարիքներին համապատասխան:

70. ՌԱԵՅ-ը դիտարկել է, որ, մեծ հաշվով, Հայաստանում կա երեք տեսակի «միջնակարգ դպրոց»³⁶. (1) նրանք, որ նախատեսված են հայերենով ուսումնական ծրագրերի համար, որոնք ունեն նաև ռուսերեն դասարաններ և երբեմն ուսուցանում են փոքրամասնության լեզուները՝ որպես արտածրագրային առարկաներ³⁷, (2) նրանք, որ ունեն հայերենով/փոքրամասնության լեզուներով ուսումնական ծրագրեր (նույնպես կան ռուսերեն դասարաններ) և (3) նրանք, որտեղ ռուսերենը կրթության հիմնական լեզուն է (այսուհետ՝ «Ռուսական դպրոցներ»)³⁸, ազգային փոքրամասնությունների աշակերտները հաճախ հաճախում են հենց այս դպրոցները (ամեն դեպքում, օգտվելով իրենց մայրենի լեզվով կրթություն ստանալու առավելությունից): Ռուսական դպրոցի շրջանավարտները սովորաբար շարունակում են իրենց ուսումը Երևանի (ռուս-հայկական) սլավոնական համալսարանում կամ Ռուսաստանի Դաշնության բարձրագույն ուսումնական հաստատություններում:

71. Ինչ վերաբերում է հավասար հնարավորություններին, ՌԱԵՅ-ը տեղեկացվել է, որ ազգային փոքրամասնությանը պատկանող որոշ երեխաներ տարրական դպրոց են գալիս՝ չտիրապետելով այն լեզվին, որով առարկաներից շատերը դասավանդվում են: Սա վերաբերում է ռուսական դպրոցներ հաճախող ասորի երեխաներին և մեծամասամբ եզդիներով բնակեցված գյուղերում ապրող որոշ երեխաների, ովքեր հաճախում են դպրոցներ, որտեղ ուսումնական ծրագրերը նախատեսված են հայերեն և եզդիերեն լեզուներով: Այս երեխաների նման վիճակը հատկապես մանկապարտեզների բացակայության հետևանք է: Սա, իհարկե, ողջ հասարակության խնդիրն է, քանի որ այն վերաբերում է մունիցիպալ կազմավորումների բյուջետային իրավիճակին, կազմավորումներ, որոնք պետք է ապահովեն նախադպրոցական կրթություն: Ամեն դեպքում այն ավելի վատ է անդրադառնում հենց ազգային փոքրամասնությունների անդամների վրա առավել մեծ չափով, քան ուրիշների, քանի որ հենց մանկապարտեզում է, որ նրանք պետք է ձեռք բերեն լեզվական այն ունակությունները, որ իրենց մոտ բացակայում են:

72. ՌԱԵՅ-ն առաջարկում է գերակայությունը տալ մանկապարտեզների բացմանը ազգային փոքրամասնություններով բնակեցված այն համայնքներում, որտեղ երեխաները չունեն անհրաժեշտ լեզվական հմտություններ տարրական դպրոց հաճախելու համար:

73. Եվ չնայած օրենսդրությունը նպաստում է ազգային փոքրամասնություններով բնակեցված համայնքներում մանկապարտեզների բացմանը (թույլատրելով նվազեցնել երեխաների նվազագույն անհրաժեշտ քանակը), դա ինքնին չի կարող ապահովել խնդրի լուծումը: ՌԱԵՅ-ի կարծիքով՝ ֆինանսական աջակցություն է անհրաժեշտ:

³⁶ (Կախված այն բանից, թե նրանք բարեփոխվել են, թե՛ ոչ) միջնակարգ դպրոցներն ունեն կամ 11 կամ 12 աստիճաններ, որն ընդգրկում է այն, ինչը այլ երկրներում կոչվում է «տարրական» և «միջնակարգ» կրթություն:

³⁷ Տարերայնորեն սկիզբ առած այլ նախաձեռնությունները ներառում են Կիրակնօրյա դպրոցներ՝ փոքրամասնությունների լեզուները ուսուցանելու համար:

³⁸ Գոյություն ունեն նաև վեց դպրոցներ Ռուսաստանի Դաշնության զինծառայողների երեխաների համար, որոնց նկատմամբ Հայաստանի իշխանությունները իրականացնում են նվազագույն հսկողություն:

74. Հավասար հնարավորություններին վերաբերող մի այլ խնդիր է հանդիսանում միջնակարգ դպրոցն ավարտած ազգային փոքրամասնությունների աշակերտների մատչելիության հարցը բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ: ՌԱԵՅ-ը նշում է, որ Հայաստանի իշխանությունները որոշ քայլեր են ձեռնարկել դա հեշտացնելու համար: ամեն տարի կառավարական մակարդակով որոշում է կայացվում որոշակի բացառություններ անել ընդունելության քննությունների սովորական կարգից՝ հոգուտ վերը նշված նպատակի: Դրանով խիստ սահմանափակ թվով անձինք են հնարավորություն ունեցել օգտվել ընձեռված արտոնությունից: ՌԱԵՅ-ը միշտ համարել է, որ հոգուտ փոքրամասնությունների կատարող ժամանակավոր դրական քայլերը որոշակի հանգամանքներում անհրաժեշտ են դե ֆակտո գոյություն ունեցող տարբերությունները վերացնելու համար: Հանձնաժողովի կարծիքով՝ այժմ, երբ իշխանություններն արդեն իսկ որոշակի ժամանակ է, ինչ փորձական քայլեր են ձեռնարկել մատչելիությունը հեշտացնելու նպատակով, կարելի է նաև հատուկ կարգավորումները ձևակերպել պաշտոնապես: Կարելի է ընդունել օրենք, որը կհեշտացնի բարձրագույն կրթություն ստանալու մատչելիությունը միջնակարգ դպրոցն ավարտած ազգային փոքրամասնությունների աշակերտների համար: Դա, ամենայն հավանականությամբ կազդի, որպեսզի ազգային փոքրամասնություններից ավելի շատ ուսանողներ ընդունվեն բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ: Ավելին, դա կօգնի իշխանություններին՝ լուծելու ոքրամասնությունների լեզուները դասավանդող ուսուցիչների պակասի խնդիրը, որը քննության է առնված երկրորդ զեկույցում:

75. ՌԱԵՅ-ն առաջարկում է ընդունել օրենք, որը կհեշտացնի միջնակարգ դպրոցի ազգային փոքրամասնությունների շրջանավարտների համար մատչելիությունը դեպի բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ:

76. Ինչ վերաբերում է ազգային հանդուրժողականությանը աջակցելու գործում կրթական համակարգի ունեցած ներդրմանը, ՌԱԵՅ-ը հիշեցնում է, որ բազմամշակութային հասարակություններում Պետությունը պարտավորություն է կրում դպրոցներում դաստիարակել փոխադարձ հարգանքի, ըմբռնման և երկխոսության ոգի: Չնայած ազգային փոքրամասնություններն իրավունք ունեն ստանալ այնպիսի կրթություն, որը համապատասխանում նրանց կարիքներին և ինքնաճանաչողությանը, իշխանությունները պետք ապահովեն, որ վերը նշված արժեքները, ինչն էական է ցանկացած ինտեգրված հասարակության համար, իրենց արտահայտությունը գտնեն դպրոցական ծրագրերում և դասագրքերում: Դրան հասնելու համար անհրաժեշտ է պետության նվազագույն վերահսկողություն:

77. ՌԱԵՅ-ն ընդունում է, որ Հայաստանի իշխանությունները կարևոր քայլեր են ձեռնարկել արդիականացնելու համար փոքրամասնությունների կրթությունը: Կրթության նախարարությունը զգալի ջանքեր և միջոցներ է ներդնում ազգային փոքրամասնությունների լեզուների մեծ մասին ուսուցման համար դասագրքեր և ուսումնական ծրագրեր կազմելու գործում (ինչին զգալի ներդրում ունեն ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները)³⁹: Ամեն դեպքում, սակայն, զործընթացը հեռու է ավարտված լինելուց (օրինակ՝ որոշ դասարանների համար եզդիերեն մատչելի միակ գրքերը մինչ այժմ հիշատակում են Լենինին): Ավելին՝ ՌԱԵՅ-ը նկատել է նաև որոշ կենտրոնախույս միտումներ. առանձին դպրոցների իրավունք է տրված օգտվել այլընտրանքային կրթական նյութերից (օրինակ՝ ՌԱԵՅ-ի պատվիրակության կողմից այցելած ասորական գյուղերից մեկում փորձ է արվել դասագրքեր ներկրել արտասահմանից). ավելին՝ ռուսական դպրոցներում, ուր հաճախում

³⁹ Ամեն դեպքում փոքրամասնությունների լեզուների պաշտոնապես հաստատված որոշ դասագրքեր քննադատության են ենթարկվում ինչպես նրանց կողմից, ում համար դրանք ստեղծվել են , այնպես էլ իշխանությունների կողմից:

են ազգային փոքրամասնությունների շատ աշակերտներ, մինչ օրս օգտվում են Ռուսաստանի Դաշնությունից ստացված ուսումնական նյութերով⁴⁰:

78. ՌԱԵՅ-ը տեղյակ է այն բարդություններին, որոնց բախվում են իշխանությունները և տարբեր ֆինանսական դժվարություններին: Եվ ոչ մի ցանկություն չունի քննադատելու ներկայումս օգտագործվող դասագրքերը: Ամեն դեպքում, սակայն, ուշադրություն է հրավիրում այն ակնհայտ ռիսկերի վրա, որ պետության կողմից դպրոցական ծրագրերի նկատմամբ ունեցած համարժեք վերահսկողության պակասը կարող է ծնել: Ի շարս այլ բաների, դա կարող է չեզոքացնել ինտեգրված և, վերջին հաշվով, հանդուրժողական հասարակություն ստեղծելուն ուղղված ջանքերը:

79. ՌԱԵՅ-ը Հայաստանի իշխանություններին առաջարկում է հետևողական քայլեր ձեռնարկել ստեղծելու համար օգտագործվող դասագրքերի ամբողջական շարքը և համապատասխան ուսումնական ծրագրերը՝ (ա) ռուսական դպրոցների համար, (բ) ռուսաց լեզվի ուսուցանման համար մնացած բոլոր դպրոցներում և (գ) փոքրամասնությունների բոլոր լեզուների ուսուցանման համար:

80. Ի հավելումն վերը նշված առաջարկների, որ ընդհանուր են բոլոր ազգային փոքրամասնությունների համար, ՌԱԵՅ-ն իր երկրորդ գեկույցում առաջարկություններ է արել նաև հետևյալ հարցերի շուրջ, որոնք վերաբերում են մասնավորապես եզդիներին. (ա) հողի, ջրի և արոտավայրերի իրավունքը, (բ) կյանքի կենսապայմանները Ջովունիում, (գ) կրթության մատչելիությունը և վերաբերմունքը և (դ) վերաբերմունքը բանակում⁴¹:

81. ՌԱԵՅ-ը նշում է, որ իշխանությունները, ներառյալ Մարդու իրավունքների պաշտպանը, հետաքննել և մերժել են եզդիների բողոքները հանրային ծառայության տրամադրման վերաբերյալ⁴²: Այն նաև նշում է, որ եզդիներն ազատորեն կարող են մասնակցել արոտավայրերի համար անցկացվող աճուրդներին, իսկ արոտավայրերը քիչ չեն: Հայաստանի իշխանությունները բացատրություն են տվել, որ 90-ականների սկզբին որոշ եզդիներ չեն կարողացել մասնակցել Ջովունի գյուղում սեփականաշնորհման գործընթացին: Ավելին՝ իշխանությունները կարողացել են բավարարել ավելի քան 100 եզդի ընտանիքների խնդրանքը՝ սեփականաշնորհել իրենց տները: Չկան լուրջ վկայություններ, որ նրանց հանդեպ անհամապատասխան վերաբերմունք են դրսևորում դպրոցում կամ բանակում⁴³:

82. Եզդիների որոշ ներկայացուցիչների ուշադրությունը ներկայումս բևեռվել է այն բանի վրա, որ իշխանությունները իբրև թե փորձ են անում նախապատվությունը տալ քրդերին իրենցից: ՌԱԵՅ-ի համար առանձին ազգային պատկանելիության մերժումը կհանդիսանա անհանդուրժողականության դրսևորման ծայրահեղ արտահայտություն: Ամեն դեպքում, սակայն, ՌԱԵՅ-ն այս պնդումներն ապացուցող ոչ մի առանձին վկայություն չունի և հստակ արտահայտված հավաստիացումներ է ստացել, որ

⁴⁰ Հայաստանի իշխանությունները հավաստիացրել են ՌԱԵՅ-ին, որ առաջինը՝ ԱԴՅ երկրներում այնքան էլ մեծ չէ դպրոցներում ուսումնական ծրագրերի տարբերությունը, և երկրորդը՝ ռուսական դպրոցների աշակերտների համար կազմվել են Հայաստանի պատմության հատուկ դասագրքեր:

⁴¹ Երկրորդ գեկույցում արված մյուս առաջարկությունը, որը վերաբերում է ոստիկանության կողմից դրսևորվող վերաբերմունքին, քննության կառնվի «Իրավապահ մարմինների աշխատակիցների վարքագիծը» բաժնում:

⁴² Մեկ այլ բողոք՝ կապված շինարարության թույլտվություն տալու հետ մի վայրում, որը համարվում է եզդիական գերեզմանոցի տարածք. այս գեկույցը կազմվելու պահին դա քննվում էր Մարդու իրավունքների պաշտպանի կողմից:

⁴³ ՌԱԵՅ-ը տեղեկատվություն է ստացել բանակի հետ կապված միայն մի բողոքի մասին, որը վերաբերում էր եզդի զորակոչիկի դեմ ծանր հանցագործություն կատարած մի մեղադրյալի նկատմամբ ակնհայտորեն թեթև պատիժ սահմանելուն: Ըստ երևույթին՝ դա կապված էր հանցագործի՝ հոգեկան խնդիրներ ունենալու հետ:

պաշտոնական քաղաքականությունը եզրիներին և քրդերին վերաբերող հարցում⁴⁴, դա՛ ազատ ինքնաճանաչողության սկզբունքի հիման վրա այդ խնդրին լուծում տալու մոտեցումն է, ինչը միանգամայն համահունչ է ՌԱԵՅ-ի համոզմունքներին:

83. Միևնույն ժամանակ ՌԱԵՅ-ը տարբեր աղբյուրներից տեղեկություններ է ստացել, որ որոշ դպրոցների տնօրեններ չեն քաջալերում եզրի ծնողներին առաջարկելու ներառել եզրիներեն լեզվի դասավանդումը ուսումնական ծրագիր: Թեև ազգային փոքրամասնությունների կրթության իրավունքները ենթակա են բավարարման միայն ըստ պահանջի, ՌԱԵՅ-ը համարում է, որ շատ եզրիների սոցիալական դրությունը չի կարող նպաստել նրանց կողմից իրենց երեխաների՝ մայրենի լեզվով կրթություն ստանալու առավելությունները գնահատելուն: Սակայն կենտրոնական իշխանությունների համար կարևոր է ապահովել, որպեսզի ընտրությունը այս հարցում լինի ոչ միայն ազատ, այլ նաև գիտակցված, թե ինչքան մեծ է դրա արժեքը:

84. ՌԱԵՅ-ը Հայաստանի իշխանություններին առաջարկում է եզրի ծնողներին տեղեկացնել փոքրամասնությունների կրթության հարցում իրենց իրավունքների վերաբերյալ և դպրոցի տնօրեններին հիշեցնել իրենց պարտականության մասին՝ առաջինների համար հնարավորություն ապահովել կատարելու ազատ և տեղեկացված ընտրություն այդ կապակցությամբ:

85. ՌԱԵՅ-ի ուշադրությանը ներկայացրած մեկ այլ խնդիր է այն, որ շուրջ 30 եզրի ընտանիքներ Ջովունիում ապրում են ապօրինի կառուցված տներում՝ ճիշտ բարձր լարման հոսանքի գծի տակ: Իշխանությունները պնդում են, որ իրենք չեն կարող տրամադրել նրանց սեփականաշնորհման վկայականներ՝ սպառնացող վտանգների պատճառով. ինչ վերաբերում է էլեկտրական լարերի տեղափոխմանը, ապա դա շատ թանկ կարժենա՝ համաձայն իրենց հանձնարարությամբ կատարված ուսումնասիրությունների: Այդ ընտանիքները պատրաստ չեն ընդունելու իշխանությունների առաջարկությունը մեկ այլ վայրում իրենց ազատ հողակտորներ տրամադրելու վերաբերյալ այն պատճառով, որ դա խնդրի լուծում չէ, քանի որ իրենք չունեն նոր տներ կառուցելու համար դրամ:

86. ՌԱԵՅ-ը ընդունում է, որ այդ խնդրի հետ կապված՝ եզրիները խտրականության չեն ենթարկվում իրենց ազգային պատկանելիության պատճառով: ՌԱԵՅ-ը տեղյակ է նաև միջոցների պակասի պատճառով առաջացած նյութական ծանր վիճակին: Բայց միևնույն ժամանակ ՌԱԵՅ-ը գնահատում է դա որպես կարևոր խնդիր, շատ առանձնահատուկ բնույթի, որն իր ազդեցությունն է թողնում դրա հետ կապված խմբերից մեկի վրա և որը, սոցիալական համերաշխության շահերից ելնելով, պետք է ընկալվի շատ լուրջ: Հաշվի առնելով այն, որ Հայաստանի իշխանություններն այս վտանգավոր իրավիճակը հանդուրժել են շատ երկար ժամանակ⁴⁵, ՌԱԵՅ-ը համարում է, որ այժմ նրանք պետք է ակտիվորեն և աստիճանաբար ձգտեն ապահովել այդ ընտանիքների վերաբնակեցումը⁴⁶:

87. ՌԱԵՅ-ն իշխանություններին առաջարկում է քայլեր ձեռնարկել Ջովունի գյուղի այն եզրի ընտանիքներին, որոնք չեն կարողանում սեփականաշնորհման վկայականներ ստանալ իրենց տները բարձր լարման հոսքագծերի

⁴⁴ Ամենաքիչը մեկ եզրիական կազմակերպություն պատկանել է քրդական քողարկված մի միության. բոլոր դեպքերում նրանց մեծ մասը գտնվել են վերջինիս հետ հակամարտության մեջ: Կորդիհնացիոն խորհրդին տրամադրված դրամաշնորհից եզրիական մասը բաշխվում է հետևյալ կերպ՝ 20000 դրամ հատկացվում է մի միության, որը պատկանում է քրդական քողարկված միությանը և 618000 դրամ՝ մյուսներին:

⁴⁵ Այն փաստը, որ տները կառուցվել են հոսքագծերն անցկացնելուց հետո, այս դեպքում վճռորոշ չէ:

⁴⁶ Հաշվի առնելով, որ առկա են այլ խմբերի կողմից մրցակից հանդիսացող պահանջներ (տե՛ս կ. 115), ՌԱԵՅ-ը հույս ունի, որ այս զեկույցը կօգնի իշխանություններին սահմանելու գերակայությունները:

հարևանությամբ գտնվելու պատճառով՝ համարժեք տներ տեղափոխվելու համար:

88. Եվ վերջապես, ՌԱԵՅ-ը տեղեկացվել է, որ շատ եզրի երեխաներ՝ մասնավորապես աղջիկներ, դուրս են մնում դպրոցից: Դա ավելի շատ կախված է կրթության նկատմամբ նրանց ծնողների ունեցած մոտեցումից ընդհանրապես, քան այն վերաբերմունքից, որ նրանք դպրոցում ստանում են:

89. ՌԱԵՅ-ն առաջարկում է, որպեսզի Հայաստանի իշխանությունները եզրի երեխաների դպրոց հաճախելու հարցին հետևեն ավելի մոտիկից՝ համայնքային մակարդակով, և որպեսզի նրանք եզրի ծնողների մոտ բարձրացնեն իրազեկությունը կրթության առավելությունների վերաբերյալ:

Կրոնական փոքրամասնությունները

90. Իր երկրորդ զեկուլյցում ՌԱԵՅ-ն առաջարկել է իշխանություններին շարունակել պայքարը հակահրեականության դեմ՝ իր բոլոր դրսևորումներով հանդերձ և աշխատանք տանել հրեական համայնքի ներկայացուցիչների հետ: Նաև երկու առաջարկություն է արել, որոնք վերաբերում են Եհովայի վկաների՝ զինվորական ծառայությունից հրաժարվելու հետ կապված վերոհիշյալ հարցին:

91. ՌԱԵՅ-ը գոհունակությամբ նշում է իշխանությունների դրական դիրքորոշումը հրեական համայնքի նկատմամբ (սա ներառում է Եղեգիսում 800-ամյա գերեզմանոցի վերանորոգմանը ցուցաբերած օգնությունը):

92. ՌԱԵՅ-ը նշում է նաև, որ վերջերս իշխանությունները որդեգրել են բավական զգույշ մի դիրքորոշում՝ կապված Խորհրդարանի քննարկմանը ներկայացված մի օրինագծի հետ (որ նախկինում հովանավորվում էր ներկայիս կրթության նախարարի կողմից) փոփոխություններ մտցնել խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին օրենքում: Չնայած գործող օրենքն ազատ չէ վիճահարույց դրույթներից⁴⁷ դրանք չեն պարտադրվում կատարել⁴⁸: Առաջարկվող փոփոխությունները նոր սահմանափակումներ կմտցնեն կրոնական ազատությունների մեջ. նման արդյունք կունենան, օրինակ, առաջարկվող դրույթները գրանցման և կրոնափոխության վերաբերյալ: Արդյունքում՝ առաջին ընթերցմամբ ընդունված օրինագիծը հարցականի տակ է դրվել ինչպես սկզբունքային, այնպես էլ առանձին մանրամասնությունների առումով Օրենքի միջոցով դեպի ժողովրդավարության եվրոպական հանձնաժողովի, Մարդու իրավունքների և իրավական հարցերով Եվրոպայի Խորհրդի Տնօրինության և ԵԱՀԿ/ԺԻՄԻԳ Կրոնի և դավանանքի ազատության խորհրդատվական մարմնի կողմից⁴⁹:

93. ՌԱԵՅ-ն առաջարկում է, որպեսզի խղճի ազատության և կրոնական կազմակերպությունների մասին օրենքում փոփոխություններ կատարելու Օրինագիծը վերջնականապես հետ կանչվի: Եթե իշխանությունները որոշեն ընդունել նման նոր օրենք, ապա դա պետք է համապատասխանի Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի և դրան առնչվող դրույթների հետ, ինչպիսի ոգով որ դա մեկնաբանվել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մի շարք դատավճիռներում:

94. ՌԱԵՅ-ի առանձնակի մտահոգության առարկա է նոր կրոնական փոքրամասնությունների գործունեության մեջ Ազգային անվտանգության ծառայության միջամտության մասին պնդումները: Դա, ինչպես տեղեկացնում են, ի թիվս այլ բացասական գործոնների, ստանում է սեփականատերերի վրա

⁴⁷ Ինչպես, օրինակ, արտասահմանից ցուցաբերվող օգնության դեմ դրույթը:

⁴⁸ Ճշմարիտ է, որ հետևորդների նվազագույն քանակի պահանջը՝ ըստ 1997 թ. օրենսդրական փոփոխության, աճել է 50-ից մինչև 200, խոչընդոտում է կրոնական փոքր խմբերին գրանցվել:

⁴⁹ Կարծիք թ. 530/2009, CDL-AD(2009) 036:

գործադրվող ճնշման ձև՝ վարձակալության չտալ տեղեր պաշտամունքի վայրի, հավաքների և անգամ համերգների համար: Այս կապակցությամբ նշվում է Հայաստանի բապտիստական եկեղեցու և նրանց հյուրը հանդիսացող «Օկլահոմայի երգող տղամարդիկ» երգչախմբի օրինակը, երբ նրանք ստիպված էին կեսից դադարեցնել իրենց ելույթը: ՌԱԵՀ-ը չունի այդ պնդումների մասին ապացույցներ: Ամեն դեպքում ի գիտություն է ընդունվել այն փաստը, որ Ազգային անվտանգության ծառայության ներկայացուցիչը նորմալ է համարում, երբ Ավետարանական եկեղեցու ՈԿԿ-ի անդամները Գյումրիի իր գործընկերների կողմից հրավիրվում են «գրույցի»⁵⁰:

95. ՌԱԵՀ-ը հիշեցնում է, որ դավանանքը փոխելու և այն քարոզելու անձի իրավունքը, ինչպես և ուրիշների հետ աղոթելու իրավունքը գտնվում են Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի պաշտպանության ներքո:

96. ՌԱԵՀ-ն առաջարկում է, որպեսզի Ազգային անվտանգության ծառայությունը զերծ մնա իրենից առանձնակի վտանգ չներկայացնող կրոնական գործունեությունը մոնիտորինգի ենթարկելուց:

97. ՌԱԵՀ-ի ուշադրությունը գրավել են նաև մի շարք հարցեր, որոնք վերաբերում են՝ (ա) այլընտրանքային ծառայություն կատարելուց հրաժարվող Եհովայի վկաների դրությանը (նրանց նշանակված պատժի տևողությունը, նրանց կրած պատժի իրական ժամկետը միջև բանտից պայմանական ազատումը, այն փաստը, որ համաներումը նրանց վրա երբեք չի տարածվում և ազատագրկման մեջ գտնվելու ժամանակ հոգևորականների կողմից այցելությունների արժանանալու նրանց իրավունքը⁵¹, (բ) երեխայի խնամակալության հետ կապված գործը, որտեղ դատարանը քննադատում էր իշխանություններին Եհովայի վկա հանդիսացող երեխայի մոր նկատմամբ ցուցաբերած նրանց վերաբերմունքի համար⁵² և (գ) վարչական դատարանում Եհովայի վկաների կողմից հարուցված գործի, որոնք վիճարկում են արտասահմանից կրոնական գրականություն ներկրելու համար իրենց կողմից վճարվող մաքսային տուրքերի չափը⁵³: Ցանկություն չունենալով կանգնելու որևէ մի կողմի կողքին նշված հարցերում՝ ՌԱԵՀ-ն իր մտահոգություններն է հայտնում, որ այդ ամենը, միասին վերցրած, կարող են վկայել, թե ինչ բացասական լուսաբանման ներքո են տարբեր տեսակի իշխանություններ միտված մայելու Եհովայի վկաներին:

98. Բացի դրանից ՌԱԵՀ-ը նշում է, որ մի Եհովայի վկա, որը մեղադրվել էր զորակոչից խուսափելու մեջ, վերջերս ենթարկվել է մինչդատական կալանքի: ՌԱԵՀ-ը չի ցանկանում մեկնաբանություններ անել այդ առանձին դեպքի կապակցությամբ: Ամեն դեպքում այն հիշեցնում է, որ, համաձայն մարդու իրավունքների միջազգային չափորոշիչների, մինչդատական կալանք կարող է սահմանվել, եթե անհրաժեշտ է կանխել մեղադրյալին կատարելու հետագա իրավախախտումներ կամ դիմել փախուստի կամ կեղծել ապացույցները: Այն նաև հիշեցնում է, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն իր՝ Թլիմենոսն ընդդեմ Հունաստանի դատավճռում⁵⁴ նշել է այն առանձնահատուկ ձևը, որ զորակոչից խուսափելու իրավախախտումը պետք է ընկալվի, եթե այն կատարվել է խղճի դրդապատճառներով: ՌԱԵՀ-ը համարում է, որ

⁵⁰ Բազմաթիվ աղբյուրների համաձայն՝ ոստիկանությունը միջամտում է ոչ միայն այն դեպքերում, երբ նոր կրոնական շարժումների արդյունքում կրոնափոխ են լինում Հայ Առաքելական եկեղեցու նախկին անդամները: Նրանք հետաքրքրություն են ցուցաբերում նաև եզդիների կրոնափոխության դեպքում:

⁵¹ 2010 թ. մարտի վերջի տվյալներով՝ 75 Եհովայի վկաներ ազատագրկման էին ենթարկվել զորակոչից խուսափելու համար: Կան տեղեկություններ նրանց վիճակի բարելավման մասին՝ ինչ վերաբերում է հոգևորական խնամքի մատչելիությանը:

⁵² Ի վերջո վճիռ է կայացվել ի վնաս նրա:

⁵³ Այդ գործերից մի քանիսը տանուլ են տրվել:

⁵⁴ Հղում է արված վերևում:

իշխանությունները պետք է ողջ վերն ասվածը հաշվի առնեն՝ նախքան խղճի դրդապատճառներով որևիցե մեկին կալանքի տակ պահելը:

Ոչ քաղաքացիները

- *Փախստականներ և ապաստան փնտրողներ*

99. Ոչ քաղաքացիների հետ կապված խնդիրների մեծ մասը (ինչը վերաբերում է ՌԱԵՅ-ին, քանի որ այն արձագանքում է այն բանին, թե ինչպես է երկիրը հյուրընկալում եկվորներին) գործ ունեն փախստականների և ապաստան փնտրողների հետ: Նրանց ճնշող մեծամասնությունը ազգությամբ հայեր են, որոնք հայտնվել են երկրում կամ Ադրբեյջանից կամ Իրաքից: Կան նաև փոքր թիվ կազմող ազգությամբ ոչ հայ փախստականներ և ապաստան փնտրողներ:
100. Այս խոցելի խմբի հետ կապված ամենակարևոր զարգացումը Փախստականների և ապաստանի մասին նոր օրենքի ընդունումն է, որը ուժի մեջ է մտել 2009 թ. հունվարի 24-ին՝ իր բոլոր ենթաօրենսդրական ակտերով: Այս նոր օրենքը ծրագրում է ապահովել Հայաստանին ժամանակակից կարգավորման շրջանակով նմանատիպ խնդիրների լուծման համար: Թեև այն համատեղ գործում է 2001 թ. ընդունված օրենքի հետ, որը նախատեսում է Հանրապետության նախագահի հայեցողությամբ «քաղաքական» դրդապատճառներով ապաստան տրամադրել: Տարբեր աղբյուրներ հավաստիացրել են ՌԱԵՅ-ին, որ այս վերջինս մնացել է որպես մեռած տառ⁵⁵:
101. Ինչ վերաբերում է փախստականի կարգավիճակ շնորհելու ընթացակարգին, ՌԱԵՅ-ն իր երկրորդ զեկույցում Հայաստանի իշխանություններին առաջարկել է ստեղծել մի ծրագիր, որը կնախատեսի բոլոր սահմանապահների նախնական և շարունակական ուսուցումը փախստականներին վերաբերող միջազգային և ազգային օրենսդրության վերաբերյալ: Այն նաև առաջարկել է, որպեսզի ՓՄԱԳԼ-ը և ցանկացած այլ ոչ կառավարական կազմակերպություն, որը զբաղվում է փախստականներին և ապաստան փնտրողներին վերաբերող հարցերով, ստանա մուտք այն կետերը, ուր հավանաբար մարդիկ դիմում են ապաստան ստանալու նպատակով՝ ներառյալ Երևանի օդանավակայանը:
102. ՌԱԵՅ-ը նշում է, որ Երևանի օդանավակայանը և Իրանի հետ սահմանը հսկում են Ռուսաստանի Դաշնության և Հայաստանի սահմանապահները⁵⁶, իսկ Թուրքիայի հետ (փակ) սահմանը՝ Ռուսաստանի Դաշնության և Հայաստանի զորքերը, Ադրբեյջանի հետ (փակ) սահմանը՝ հայկական զորքերը և Վրաստանի հետ սահմանը՝ հայ սահմանապահները: Սահմանապահները պարտավոր են արձանագրել ապաստան ստանալու նպատակով իրենց տրված որևէ դիմում և փոխանցել այդ ապաստան փնտրողներին Միգրացիոն գործակալություն: ՌԱԵՅ-ը նշում է, որ միջազգային կազմակերպությունները հայ սահմանապահների համար նախատեսում են ուսուցում՝ փախստականների վերաբերյալ միջազգային և ազգային օրենսդրության շուրջ: Պարզ չէ, թե արդյոք Ռուսաստանի Դաշնության սահմանապահները, ովքեր Հայաստանում ծառայում են երկու երկրների միջև կնքված համաձայնության հիման վրա, անցել են նմանատիպ ուսուցում:
103. ՌԱԵՅ-ն առաջարկում է, որպեսզի Հայաստանի իշխանությունները շարունակեն իրենց ջանքերը համագործակցելու հարցի հետ առնչվող բոլոր գործընկերների հետ՝ ներառյալ ռուս պաշտոնյաները՝ ապահովելու համար, որպեսզի բոլոր սահմանապահները համարժեք ուսուցում ստանան փախստականներին վերաբերող օրենսդրության շուրջ:

⁵⁵ Առաջ է քաշվում այն տեսակետը, որ Քաղաքական ապաստան տրամադրելու մասին 2001թ. օրենքը շարունակում է գոյություն ունենալ միայն այն պատճառով, որ Հայաստանը պաշտոնապես պարտավոր է մնալ մի ընթացակարգ ունենալ ըստ Սահմանադրության:

⁵⁶ Երևանի օդանավակայանում գործում են համատեղ խմբեր, իսկ Իրանի հետ սահմանում Ռուսաստանի Դաշնության սահմանապահներն ունեն օպերատիվ վերահսկողության իրավունք:

104. ՌԱԵՅ-ը նշում է, որ ըստ ձեռք բերված պաշտոնական համաձայնությունների՝ Հայկական կարմիր խաչը ունի մուտքի իրավունք Երևանի օդանավակայան և բաց սահմաններ: ՓՄԱԳԼ-ի կողմից տպագրվում են պաստառներ և գրքույկներ, որտեղ տարբեր լեզուներով ապաստան փնտրողները ունեն անվճար իրավական օգնություն ստանալու իրավունք, որը նրանց է տրամադրվում ՌԿԿ-ների կողմից՝ ՓՄԱԳԼ-ի հետ կնքած համաձայնագրերի հիման վրա:

105. Ինչ վերաբերում է «հարկադրաբար հեռացնելու» սկզբունքին, ՌԱԵՅ-ը մտահոգությամբ նշում է, որ այդ սկզբունքը չի պահպանվել ապաստան փնտրող մի քրդի պարագայում. նրան Ինտերպոլի պահանջով 2010թ. հունվարի 14-ին ետ են վերադարձրել Թուրքիա⁵⁷: Իշխանությունները պնդում են, որ նրա արտահանձնումը արդյունք էր վարչական փոխհամագործակցության պակասի. ապաստան խնդրելու քրդի դիմումը, որը ներկայացվել էր կալանավայրում 2009թ. դեկտեմբերի 13-ին (մի տարի Հայաստանում գտնվելուց հետո), Միգրացիոն գործակալություն էր հասել նրա արտահանձնումից հետո. ուշացման պատճառի մի մասը վերագրվել է տարեվերջյան արձակուրդներին: Իշխանությունները նաև հայտարարում են, որ իրենք քայլեր են ձեռնարկել ապահովելու համար, որ ապագայում նման սխալները չկրկնվեն:

106. ՌԱԵՅ-ն առաջարկում է, որպեսզի Միգրացիոն գործակալությունը անհապաղ տեղեկացվի ապաստան խնդրելու համար տրված բոլոր դիմումներին: Առաջարկում է նաև, որ Միգրացիոն գործակալությունը ամբողջ ժամանակ հնարավորություն ունենա զբաղվելու բոլոր հրատապ դեպքերով:

107. Ինչ վերաբերում է փախստականների և ապաստան փնտրողների սոցիալական ու տնտեսական իրավունքներին, ՌԱԵՅ-ն իր երկրորդ զեկույցում առաջարկել է բարելավել Երևանի ընդունման կենտրոնում բնակության պայմանները, որ ֆինանսական օգնություն տրամադրվի ժամանակավոր ապաստան շնորհված անձանց և որ իշխանությունները շարունակեն իրենց ջանքերը՝ հասարակության մեջ ներգրավելու Լեռնային Ղարաբաղի հակամարտության հետևանքով փախստական դարձած անձանց:

108. ՌԱԵՅ-ի պատվիրակությունը այցելել է ապաստան փնտրողների Երևանի ընդունման կենտրոն, որը գտնվում է Նոր Նորքում: ՌԱԵՅ-ը գոհունակությամբ նշում է, որ բնակության պայմանները այնտեղ բարելավվել են (ՓՄԱԳԼ-ի տրամադրած օժանդակության շնորհիվ, որն այդ նպատակների համար ֆինանսական միջոցներ էր ստացել Եվրամիությունից) և որ պայմանները նոր մասնաճյուղում լավ են: Սակայն այցելության պահին նոր մասնաճյուղը դեռևս բնակեցված չէր. պատճառը ապաստան փնտրողների անվտանգությանը վերաբերող հարցերն էին⁵⁸: Ավելին՝ հին մասնաճյուղը ակնհայտորեն վերանորոգման կարիք ուներ:

109. ՌԱԵՅ-ը հուսով է, որ անվտանգության խնդիրների հետ կապված լուծումը շատ արագ կգտնվի: Այն գնահատում է հարցի մոտեցման նկատմամբ իշխանությունների դրսևորած լուրջ վերաբերմունքը, թեև կրկին հիշեցնում է, ինչպես որ ներկայացված է այս զեկույցում, որ Հայաստանն առանձնապես չի բախվում ռասայական պատճառներով կատարվող բռնությունների հետ:

110. ՌԱԵՅ-ն առաջարկում է, որպեսզի Երևանի ընդունման կենտրոնի նոր մասնաճյուղը որքան հնարավոր է՝ շուտ սկսի գործել: Այն առաջարկում է նաև վերանորոգել հին մասնաճյուղը:

⁵⁷ ՌԱԵՅ-ը նշում է, որ Եվրոպայի Խորհրդի Մարդու իրավունքների հանձնակատարի զեկույցը վերաբերվում էր մի այլ դեպքի, որտեղ այս սկզբունքը կարող էր պահպանված չլինել, CommDH(2008)4, էջ 19, կ.89

⁵⁸ Նրանց պատուհաններին ամրացված չէին երկաթյա ճաղեր՝ խանգարելու համար հնարավոր անկոչ հյուրերին՝ գրոհել ապաստան փնտրողների վրա:

111. ՌԱԵՅ-ի պատվիրակությունը այցելել է նաև ապաստան փնտրողների ընդունման կենտրոնի հարևանությամբ գտնվող բնակատեղի, որտեղ ապրում են փախստականի կարգավիճակ ունեցող անձինք. բնակության պայմանները մասնաճյուղից մասնաճյուղ խիստ տարբերվում են: Իրաքից եկած փախստականներով բնակեցված մասնաճյուղը բարեկարգ վիճակում է: Մյուս մասնաճյուղը, որտեղ ապրում են Ադրբեջանից եկած փախստականները, խիստ անբարեկարգ է: ՌԱԵՅ-ը տեղյակ է, որ նման տարբեր վերաբերմունքը դառնում է այդ երկու խմբերի միջև ժամանակ առ ժամանակ առաջացող լարվածության պատճառ:
112. ՌԱԵՅ-ը նշում է, որ իշխանությունները ջանքեր են գործադրում իրավիճակը շտկելու համար: Վերանորոգման աշխատանքներ են իրականացվում Ադրբեջանից եկած փախստականներով բնակեցված մասնաճյուղի որոշ (բայց ոչ բոլոր) մասերում: Մի քանի ընտանիքներ, որոնք ներկայումս բնակվում են չվերանորոգված բնակարաններում, մոտ ժամանակներս կտեղափոխվեն: Սակայն դա չի վերաբերում Ադրբեջանից եկած փախստականների բոլոր ընտանիքներին, ովքեր ապրում են չվերանորոգված մասնաճյուղում:
113. ՌԱԵՅ-ն առաջարկում է, որպեսզի իշխանություններն ապահովեն, որ ոչ մի փախստական ընտանիք չապրի Նոր Նորքի կենտրոնի չվերանորոգված բնակարաններում:
114. ՌԱԵՅ-ը նշում է, որ փախստականների բնակության պայմանների հարցը լուրջ մարտահրավեր է իշխանությունների համար: Մեր օրերում Յայաստանը՝ նյութական ծանր վիճակում գտնվող մի երկիր, ստիպված է եղել դիմագրավել մի շարք մեծ փորձությունների՝ ներառյալ երկրաշարժը և փախստականների երկու ալիքները (առաջինը՝ Ադրբեջանից և երկրորդը՝ Իրաքից): Թվում է, որ շատ ավելի թույլ երկրորդ ալիքի հանդեպ դրսևորած վերաբերմունքը եղավ ավելի համարժեք, քան առաջինի ժամանակ: Անցյալում թույլ տրված որոշ սխալներ, ինչպես, օրինակ, քաղաքային բնակիչներին հեռավոր գյուղերում բնակեցնելը, այլևս չկրկնվեցին: Մշակվեց վկայականներ տրամադրելու ծրագիր, ինչը փախստականներին հնարավորություն տվեց սեփականություն ձեռք բերել: Այս առումով հիմնական խնդիրը հանգում էր անշարժ գույքի շուկայում գների տատանումներին. մի շարք դեպքերում տրամադրված վկայականներով նրանց տները հնարավորություն չունեին համարժեք բնակարաններ գնել: Մոտ ապագայում մի նոր նախաձեռնություն տեղ կգտնի. հրավիրվելու է հիմնական դոնորների խորհրդակցություն, որը կքննարկի փախստականներին բնակարաններով ապահովելու խնդիրը:
115. Ինչ վերաբերում է օգնության այլ ձևերին, ՌԱԵՅ-ը գոհունակությամբ նշում է, որ Փախստականների և ապաստանի մասին նոր օրենքը ինքնըստինքյան փախստականի կարգավիճակ է տրամադրում բոլոր նրանց, ովքեր մինչ այդ ունեին ժամանակավոր պաշտպանություն⁵⁹: Արդյունքում նրանք իրավունք ստացան օգտվելու պետության կողմից սոցիալական վճարումների մասին օրենքով նախատեսված աջակցությունից: Նույն իրավունքը Փախստականների և ապաստանի մասին օրենքով տրվել է ապաստան փնտրողներին:
116. Բողոքներ են արտահայտվել նպաստների տրամադրման բազային ծրագրի փաթեթի (ԲԾՓ) աշխատատեղի վերաբերյալ, որը շատ փախստականներ և ապաստան փնտրողներ համարում են ոչ թափանցիկ: Շատ հաճախ նրանց համար դժվար է հասկանալ, թե ինչու իրենց կենսապայմաններում թվացյալ խիստ աննշան փոփոխությունները դառնում են ԲԾՓ-ի նպաստներ ստացող

⁵⁹ Հիմնականում ազգության հայեր, ովքեր փախել են մեծամասշտաբ խնդիրներ ունեցող վայրերից.: Ըստ նոր օրենքի՝ ժամանակավոր պաշտպանությունը մնացել է որպես մարդկանց զանգվածային ներհույսի հետ վարվելու ձև:

անձանց ցուցակից (կոչվում է «Աղքատության գնահատման համակարգի ցուցակ») հանելու պատճառ: Շատերը չգիտեն էլ, որ իրենք կարող են դիմել ՓՄԱԳԼ-ին, որը կարող է օգնել նրանց պաշտպանելու իրենց իրավունքներն այդ հարցում:

117. ՈԱԵՅ-ն առաջարկում է իշխանություններին ստեղծել մի համակարգ, որը կօգնի փախստականներին և ապաստան փնտրողներին «Աղքատության գնահատման համակարգի ցուցակի» հետ կապված նրանց հայցերում:

118. Փախստականները և ապաստան փնտրողներն ունեն անվճար առողջության խնամք ստանալու իրավունք: ՈԱԵՅ-ը ևս մեկ անգամ նշում է, որ շատերն ինչպես հարկն է տեղեկացված չեն իրենց այդ իրավունքների մասին:

119. ՈԱԵՅ-ն առաջարկում է իշխանություններին ստեղծել մի համակարգ՝ տեղեկացնելու համար փախստականներին և ապաստան փնտրողներին առողջության խնամքի հետ կապված իրենց իրավունքների մասին:

120. Փախստականները և ապաստան փնտրողներն ունեն անվճար կրթության իրավունք (մինչև, բայց ոչ ներառյալ, համալսարանական մակարդակ)⁶⁰: ՈԱԵՅ-ը նշում է, որ այդ առնչությամբ որոշ բողոքներ արտահայտել են ազգությամբ հայ Իրաքի քաղաքացիները, ովքեր չեն դիմել ապաստան ստանալու խնդրանքով:

121. Եվ վերջապես փախստականները և ապաստան փնտրողները հոգեբանական աջակցության և լեզվի ուսուցման համար ապավինում են ՓՄԱԳԼ-ի ծրագրեր իրականացնող գործընկերների վրա (ԱՄՆ-ից ստացված ֆինանսական օգնությունը ծախսվել է հենց այս վերջինը ապահովելու համար): Ակնհայտ է, որ նրանք, ովքեր չունեն բավարար լեզվական հմտություններ աշխատանքի իրենց իրավունքը իրականացնելիս բախվում են դժվարությունների⁶¹:

122. Ընդհանուր առմամբ ՈԱԵՅ-ը նշում է, որ Հայաստանում փախստականների և ապաստան փնտրողների խնամքի հետ կապված ծանրության հիմնական մասն ընկած է ՓՄԱԳԼ-ի ուսերին: Դա, իհարկե, կապված է հանրային դրամաձեռնարկների վիճակի հետ:

123. ՈԱԵՅ-ն իշխանություններին առաջարկում է ստեղծել փախստականների և ապաստան փնտրողների խնամքի հնարավորություններ՝ օգտագործելով մասնավորապես միջազգային այն ֆինանսական աջակցությունը, որ առկա է նրանց տրամադրության տակ:

- *Այլ կարգի ոչ քաղաքացիներ*

124. Համաձայն Սոցիալական իրավունքների եվրոպական հանձնաժողովի Հայաստանի մասին 2008թ. եզրակացության⁶², ոչ քաղաքացիների համար գոյություն ունի երեք տեսակի կացության իրավունք՝ ժամանակավոր, մշտական⁶³ և հատուկ ոչ քաղաքացիներ⁶⁴: Համաձայն օրենքի՝ այս վերջինը վերապահված է հայկական ծագում ունեցող օտարերկրյա քաղաքացիների

⁶⁰ Որոշ համալսարաններ ազգությամբ հայ ոչ քաղաքացիների նկատմամբ դրսևորում են արտոնություններ տրամադրելու միտում:

⁶¹ Աղբյուրներից եկած ազգությամբ հայ փախստականները խոսում են ռուսերեն. նրանք, ովքեր եկել են Իրաքից, խոսում են այն հայերենով, որը պաշտոնապես կոչվում է արևմտահայերեն: Առաջինների երեխաները լեզվական ոչ մի դժվարության հետ չեն բախվում:

⁶² Սոցիալական իրավունքների եվրոպական հանձնաժողով, Եզրակացություններ 2008 (ARMENIA), Վերանայված կանոնադրության 1-ին, 15-րդ, 18-րդ, 20-րդ և 24-րդ հոդվածները, 2008թ. նոյեմբեր, էջ 16:

⁶³ Սրանք ուժի մեջ են հինգ տարի ժամկետով և որոշակի պայմաններում կարող են երկարացվել միևնույն ժամանակահատվածի չափով:

⁶⁴ Սրանք ուժի մեջ են տասը տարի ժամկետով և կարող են երկարացվել:

համար: Ոչ քաղաքացիները կարող են աշխատել Հայաստանում առանց աշխատանքի թույլտվության:

125. ՌԱԵՅ-ը տեղեկացվել է, որ հայ-վրացական սահմանի վրա կա ոչ քաղաքացիներին վարչական կալանքի ենթարկելու միայն մեկ շինություն, որն ունի մի սենյակ: Դա կարող է խնդիրներ առաջացնել հատկապես այն դեպքում, երբ կալանավորները տարբեր սեռի են:

126. ՌԱԵՅ-ն առաջարկում է իշխանություններին հայ-վրացական սահմանի վրա ապահովել կալանավայրի շինության համարժեք պայմաններ:

VI. Քաղաքացիության հետ կապված հարցեր

127. Իր երկրորդ զեկույցում ՌԱԵՅ-ն առաջարկել է, որպեսզի երկքաղաքացիություն տրամադրելու վերաբերյալ ընդունված որևէ օրենսդրություն խտրականություն չպարունակի էթնիկական կամ որևէ այլ նման հիմունքով:

128. Հայաստանի իշխանությունները տեղեկացրել են ՌԱԵՅ-ին, որ երկքաղաքացիության մասին օրենք չի ընդունվել. երկքաղաքացիների ունեցած զինվորական պարտականությունների մասը ներկայացված է զինակոչի մասին օրենքում, որը ծառայությունից ազատում է նրանցից ոմանց: Նրանք նաև տեղեկացրել են ՌԱԵՅ-ին, որ ներկայումս իրենք ուսումնասիրում են այն անձանց զինվորական պարտավորությունների հետ կապված հարցը, որոնց երկու ծնողներն էլ ստացել են Հայաստանի քաղաքացիություն (նրանց 90%-ը Ռուսաստանի Դաշնության քաղաքացիներ են և 10%-ը՝ քաղաքացիություն չունեցող անձինք)⁶⁵:

129. Իր երկրորդ զեկույցում ՌԱԵՅ-ն առաջարկել է նաև, որպեսզի Հայաստանի իշխանությունները Հայաստանի քաղաքացիությունից հրաժարվելու արագ և արդյունավետ ընթացակարգ հաստատեն, որպեսզի նրանք, ովքեր չեն ուզում երկքաղաքացիություն ունենալ, կարողանան այլ պետության քաղաքացիություն ստանալ՝ առանց ենթարկվելու հետապնդման վտանգի, ի միջի այլոց, նաև զորակոչից խուսափելու համար:

130. ՌԱԵՅ-ը տեղեկացվել է, որ կարելի է անարգել հրաժարվել Հայաստանի քաղաքացիությունից, բացի այն դեպքերից, երբ անձը դատապարտվել է քրեական հանցագործության համար, երբ նրան սպասվում է քրեական դատավարություն կամ նա ունի չվճարված պարտքեր, կամ էլ եթե դա կվտանգի ազգային անվտանգությունը:

VII. Իրավապահ մարմինների աշխատակիցների վարքագիծը

131. Իր երկրորդ զեկույցում ՌԱԵՅ-ն արել է առաջարկություններ, որոնք վերաբերում են՝ (ա) ստեղծել ոստիկանական անարդարությունների դեմ բողոքներով զբաղվող անկախ մեխանիզմ, (բ) ոստիկանությունում եզրիների և այլ խոցելի խմբերի դեմ խտրականության մասին արված բոլոր հայտարարությունների հետաքննմանը և (գ) ոստիկանական ուժի բազմազան դրսևորումներին:

132. ՌԱԵՅ-ը նշում է, որ ոչ մի անկախ մեխանիզմ էլ չի ստեղծվել: Հատուկ հետաքննությունների ծառայությունը զբաղվում է միայն քրեական բնույթի բողոքներով այն դեպքում, երբ ոստիկանության ներքին ընթացակարգերը, ՌԱԵՅ-ի կարծիքով, չի կարելի որակել որպես անկախ: ՌԱԵՅ-ի համար անկախ մեխանիզմի ստեղծումը առանձնահատուկ կարևորություն է ներկայացնում, քանի որ կան բողոքներ այն մասին, թե ոստիկանությունն ինչպես է ներգործում կրոնական փոքրամասնությունների վրա:

⁶⁵ Մեծ մասամբ՝ նախկին փախստականներ: ՌԱԵՅ-ը տեղեկացվել է՝ քաղաքացիություն ավելի հեշտությամբ շնորհվում է ծագումով հայ, քան ոչ հայ անձանց:

133. ՌԱԵՅ-ը նշում է, որ պետք է հավաքվեն մանրամասն տվյալներ ոստիկանական ուժերի էթնիկական կազմի վերաբերյալ: Խրախուսում է իշխանություններին շարունակել իրավիճակի դիտարկումը՝ ապահովելու համար, որ ազգային փոքրամասնությունները լինեն համարժեքորեն ներկայացված:

134. ՌԱԵՅ-ը կրկին անգամ առաջարկում է, որպեսզի ստեղծվի ոստիկանության դեմ բողոքներով զբաղվող անկախ մեխանիզմ: Դա, ի թիվս այլոց, կառնչվի նաև ռասայական խտրականության հետ կապված հարցերին, ինչպես որ այդ հասկացողությունն ընկալվում է ՌԱԵՅ-ի Ընդհանուր քաղաքականության ք.7 հանձնարարականում:

VIII. Ռասիզմի և ռասայական խտրականության դիտարկում

135. Իր երկրորդ զեկույցում ՌԱԵՅ-ն առաջարկել էր ստեղծել էթնիկական տվյալների հավաքման համակարգ:

136. Ըստ Հայաստանի իշխանությունների՝ վիճակագրական բոլոր տվյալները տարանջատվում են էթնիկական պատկանելիության համաձայն: Սակայն էթնիկական միակ տվյալները, որոնք տրամադրվել են ՌԱԵՅ-ին, վերաբերում են՝ (ա) քաղաքներում կամ գյուղական վայրերում ապրող մարդկանց քանակին, (բ) ծնունդներին և մահերին և (գ) ներգաղթին և արտագաղթին: ՌԱԵՅ-ի կարծիքով՝ այս ամենը պետք է լրացվի այնպիսի տվյալներով, որոնք ցույց են տալիս յուրաքանչյուր ազգային փոքրամասնության անդամների և ոչ քաղաքացիների ունեցած դերակատարումը մի շարք այնպիսի առանցքային ոլորտներում, ինչպիսին են կրթությունը, աշխատանքը, առողջությունը և բնակությունը:

137. ՌԱԵՅ-ը կրկին անգամ առաջարկում է, որպեսզի Հայաստանի իշխանությունները սիստեմատիկաբար հավաքեն տարակերպ էթնիկական տվյալներ՝ համաձայն ներգրավված մարդկանց անանունության, լիակատար համաձայնության և կամավոր ինքնաձանաչողության սկզբունքների: Այս առումով ՌԱԵՅ-ը հղում է կատարում ռասիզմի, օտարատյացության, հակասեմիտիզմի և անհանդուրժողականության դեմ պայքարի Ընդհանուր քաղաքականության ք. 1 հանձնարարականի վրա:

IX. Կրթություն

138. Իր երկրորդ զեկույցում ՌԱԵՅ-ն առաջարկություններ էր արել՝ (ա) նախնական և շարունակական ուսուցման մասին, թե ինչպես է պետք ծրագրել կրթության գործընթացը, որը վերաբերում է ռասիզմին և ռասայական խտրականությանը, (բ) պատմության և այլ առարկաների ուսուցումը համապարփակ և ամեն ինչ ներառող ձևով և (գ) հաշվի առնել աշակերտների միջև եղած բազմազանությունը դպրոցական պարտադիր ուսումնական ծրագրերը կազմելիս:

139. Այս վերջին հարցին ՌԱԵՅ-ը անդրադարձել է ավելի վաղ այս զեկույցում:

140. Հայաստանի իշխանությունների տեղեկացմամբ՝ փոքրամասնությունների խնդիրներին միջնակարգ դպրոցում վերաբերվում են որպես հասարակագիտության և պատմության դասընթացի մի մաս (ներառյալ Հայ եկեղեցու պատմության դասընթացը): Ավելին՝ Կրթության և գիտության նախարարությունը ուսուցիչների համար երկու ձեռնարկ է հրատարակել, որոնցից մեկը վերաբերում է հանդուրժողականությանը, իսկ մյուսը՝ խաղաղությանը և վեճերի խաղաղ լուծմանը դպրոցում: Այս առումով ուսուցումն արդեն իսկ կազմակերպվել է կամ պետք է կազմակերպվի:

141. ՌԱԵՅ-ը խրախուսում է իշխանություններին՝ շարունակել նման ջանքերը: ՌԱԵՅ-ի կարծիքով՝ առանձնապես կարևոր է, որպեսզի փոքրիկներին հիշեցվի, որ կրոնական հանդուրժողականությունը չպետք է հակասի ազգային պատկանելության իրողությանը: Օրինակ՝ աշակերտները պետք է հասկանան, որ անկախ այն ամուր պատմական կապից, որ գոյություն ունի հայ ազգի և Հայ

Առաքելական Եկեղեցու միջև, անձը կարող է լինել ծագումով հայ՝ պարտավորված չլինելով լինել վերջինիս հետևորդը⁶⁶: Դա կարևոր քայլ կլինի որոշ չափով թուլացնելու համար ներկայումս գոյություն ունեցող լարվածությունը, որն առկա է կրոնական նոր շարժումների գործունեության շուրջ:

142. ՈԱԵԳ-ը կրկին անգամ առաջարկում է ամեն ինչ ներառնող մոտեցում ցուցաբերել ինքնաճանաչողությանը վերաբերող հարցերին պատմության և հարակից առարկաների ուսուցման ժամանակ:

---

⁶⁶ Հայ կաթոլիկները դրա պատմական օրինակն են:

Միհանկյալ ըղիւղման Խիզոնային աւաիահկըթյըղմնեի

Այն երեթ առանձնահատուկ առաջարկըթյըղմնեը, որոնց իրականացմանը ՌԱԵՅ-ը Յայաստանի իշխանըթյըղմնեիին խնդրում է գերակա ուշադրըթյըղմնե դարձնել, հետևյալմնեըն են.

- ՌԱԵՅ-ն առաջարկում է, որպեսզի այլընտրանքային ծառայըթյըղմնեի ժամկետը, քաղաքացիական և զինվորական, անհապաղ կրճատվի վեց ամսով:
- ՌԱԵՅ-ն առաջարկում է, որ Ազգային փոքրամասնըթյըղմնեի կոորդինացիոն խորհրդի տրամադրըթյըղմնեի տակ դրվող դրամաշնորհը բաժանելու համակարգը, ըստ որի այն յուրաքանչյուր փոքրամասնըթյըղմնեի միջև բաշխվում է հավասար չափով անկախ նրանց քանակի՝ չեղյալ համարվի: Այն պետք է փոխարինվի մի այլ համակարգով, ըստ որի դրամաշնորհը պետք է տրամադրվի յուրաքանչյուր ազգային փոքրամասնըթյըղմնեի՝ համաձայն իրենց իրական կարիքմնեի:
- ՌԱԵՅ-ն առաջարկում է, որպեսզի Յայաստանի իշխանըթյըղմնեիը ապահովեն, որ փախստական ոչ մի ընտանիք այլևս չբնակվի Նոր Նորքի կենտրոնի չվերանորոգված բնակարանմնեիում:

Այս երեթ առաջարկըթյըղմնեի իրականացման միջանկյալ ուսումնասիրըթյըղմնեի կկատարվի ՌԱԵՅ-ի կողմից՝ սույն զեկույցը հրատարակվելուց ոչ ուշ, քան երկու տարի անց:

Մակենագիկություն

Այս մատենագիտությունը պարունակում է Հայաստանի իրավիճակի քննության ընթացքում օգտագործված գլխավոր տպագիր աղբյուրները: Այն չպետք է համարվի զեկույցի պատրաստման ընթացքում ՌԱԵՀ-ին հասանելի տեղեկատվության բոլոր աղբյուրների սպառիչ ցանկ:

European Commission against Racism and Intolerance (ECRI)

1. Second Report on Armenia, 13 February 2007, CRI(2007)1
2. Report on Armenia, 8 July 2003, CRI(2003)36
3. General Policy Recommendation No. 1: Combating racism, xenophobia, antisemitism and intolerance, October 1996, CRI(96)43
4. General Policy Recommendation No. 2: Specialised bodies to combat racism, xenophobia, antisemitism and intolerance at national level, June 1997, CRI(97)36
5. General Policy Recommendation No. 3: Combating racism and intolerance against Roma/Gypsies, March 1998, CRI(98)29
6. General Policy Recommendation No. 4: National surveys on the experience and perception of discrimination and racism from the point of view of potential victims, March 1998, CRI(98)30
7. General Policy Recommendation No. 5: Combating intolerance and discrimination against Muslims, April 2000, CRI(2000)21
8. General Policy Recommendation No. 6: Combating the dissemination of racist, xenophobic and antisemitic material via the Internet, December 2000, CRI(2001)1
9. General Policy Recommendation No. 7: National legislation to combat racism and racial discrimination, December 2002, CRI(2003)8
10. General Policy Recommendation No. 8: Combating racism while fighting terrorism, March 2004, CRI(2004)26
11. ECRI General Policy Recommendation No. 9: The fight against antisemitism, June 2004, CRI(2004)37
12. General Policy Recommendation No. 10 on combating racism and racial discrimination in and through school education, December 2006, CRI(2007)6
13. General Policy Recommendation No. 11 on combating racism and racial discrimination in policing, June 2007, CRI(2007)39
14. General Policy Recommendation No. 12 on combating racism and racial discrimination in the field of sport, December 2008, CRI(2009)5

Other sources

15. Third report submitted by Armenia pursuant to Article 25, paragraph 1 of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, 5 November 2009
16. Committee of Ministers, Monitoring Group (GT-SUIVI-AGO), Report on a visit by a delegation from the Ago Group to Armenia and Azerbaijan (20-25 November 2009), 4 December 2009, CM(2009)180
17. Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Honouring of obligations and commitments by Armenia, Resolution 1532 (2007), 23 January 2007
18. Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Honouring of obligations and commitments by Armenia, Resolution 1361 (2004), 27 January 2004
19. European Court of Human Rights, Case of Bayatyan v. Armenia (Application no. 23459/03), Judgment, 27 October 2009
20. European Committee on Social Rights, Conclusions 2008 Volume 1, 24 October 2008
21. Report by the Commissioner for Human Rights Mr Thomas Hammarberg on his visit to Armenia (7-11 October 2007), 30 April 2008, CommDH(2008)4
22. European Commission for Democracy through Law (Venice Commission), the Directorate General of Human Rights and Legal Affairs of the Council of Europe and the OSCE/ODIHR Advisory Council on Freedom of Religion or Belief, Joint Opinion on the Law on making amendments and addenda to the Law on the Freedom of Conscience and

on Religious Organisations of the Republic of Armenia and on the Law on amending the Criminal Code of the Republic of Armenia, Opinion No. 530/2009, 23 June 2009, CDL-AD(2009)036

23. European Charter for Regional or Minority Languages, Application of the Charter in Armenia, 2nd monitoring cycle, 23 September 2009, ECRML(2009)6
24. Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Reports submitted by States parties under article 9 of the Convention, Fifth and sixth periodic report due in 2004, Armenia, 17 May 2010, CERD/C/ARM/5-6
25. UNHCR, Strengthening Protection Capacity Project South Caucasus, Plan of Action 2009-2011, December 2009
26. UNHCR News, An Iraqi Armenian teen shows the way to a new life, 30 October 2008
27. Organisation for Security and Co-operation in Europe (OSCE) – Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), Handbook on Human Rights and Fundamental Freedoms of Armed Forces Personnel, 2008
28. Karine Soudijan, Head of the Human Rights and Humanitarian Issues Desk, Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Armenia, OSCE Human Dimension Implementation Meeting (HDIM), Working session 13, Freedom of religion or belief - Intervention, 7 October 2008, HDIM.DEL/384/08
29. Stepan Danielyan, Vladimir Vardanyan, Artur Avtandilyan, “Collaboration for Democracy” Centre (CFDC), Religious Tolerance in Armenia
30. Written statement on Armenia by the General Counsel of Jehovah’s Witnesses, 30 September 2009, OSCE, HDIM.NGO/0119/09
31. Institute on Religion and Public Policy: Religious Freedom in Armenia, 7 October 2008, OSCE, HDIM.NGO/414/08
32. Amnesty International, Armenia – Fear of the freedom of conscience and religion: violations of the rights of Jehovah’s Witnesses, 16 January 2008, AI Index: EUR 54/001/2008
33. Forum 18 News Service, Armenia: A “serious setback to the development of a modern, progressive and liberal Armenia”, Felix Corley, 24 March 2009
34. Forum 18 News Service, Commentary: The European Court of Human Rights – Out of step on conscientious objection, Derek Brett, 19 November 2009
35. Helsinki Committee of Armenia, Human Rights in Armenia 2009 Report, Ditford Observer #9 (47), January-February 2010
36. Internal Displacement Monitoring Centre (IDMC), Armenia – Need to monitor progress towards durable solutions, A profile of the internal displacement situation, 23 February 2010
37. International Crisis Group, Nagorno-Karabakh: Getting to a Breakthrough, Europe Briefing N°55, 7 October 2009
38. International Crisis Group, Turkey and Armenia: Opening Minds, Opening Borders, Europe Report N°199, 14 April 2009
39. Institute for War and Peace Reporting, Armenian Religious Minorities Complain of Discrimination, 13 February 2009, CRS No. 480, available at: <http://www.unhcr.org/refworld/docid/499a6f200.html>
40. Institute for War and Peace Reporting, Armenia Media Reach Out to Turkey, David Muradian and Sara Khojorian, CRS No. 524, 18 December 2009
41. Institute for War and Peace Reporting, Armenia’s Yezidis Bemoan Lowly Status, CRS No. 507, 21 August 2009, available at <http://www.unhcr.org/refworld/docid/4a94e31fc.html>
42. Liana Sayadyan, The Overall State of Media Coverage of Discrimination Issues in Armenia, September 2009
43. U.S Department of State, International Religious Freedom Report 2009 – Armenia, 26 October 2009
44. U.S. Department of State, International Religious Freedom Report 2008 – Armenia, September 2008
45. U.S. Department of State, 2009 Human Rights Report: Armenia, 11 March 2010
46. U.S. Department of State, 2008 Human Rights Report: Armenia, 25 February 2009

ՀԱԾԵԼԾԱԾ. ԿԱԼԱԾԱՐԴՈՅԱՆ ԿԵՆԱԿԵԿՈ

Սույն հավելվածը Հայաստանի իրավիճակի վերաբերյալ ՌԱԵՅ-ի վերլուծության և առաջարկների մաս չի կազմում

ՌԱԵՅ-ի երկիր առ երկիր ընթացակարգի համաձայն՝ Հայաստանի մասին ՌԱԵՅ-ի նախնական զեկույցը ենթարկվել է կոնֆիդենցիալ քննարկման Հայաստանի իշխանությունների հետ: Նրանց մի շարք մեկնաբանություններ հաշվի են առնվել ՌԱԵՅ-ի կողմից և ներառվել զեկույցի վերջնական տարբերակում (որը, ՌԱԵՅ-ի գործունեության չափորոշիչների համաձայն, կարող է հաշվի առնել միայն մինչև 2010թ. հունիսի 24-ը թվագրված զարգացումները՝ նախնական զեկույցի քննարկման ամսաթիվը):

Հայաստանի իշխանությունները խնդրել են նաև, որ իրենց տեսակետները ներկայացվեն որպես զեկույցի հավելված:

Հայաստանի Հանրապետության դիտողությունները Ռասիզմի և անհանդուրժողականության դեմ Եվրոպական հանձնաժողովի՝ Հայաստանի վերաբերյալ երրորդ զեկույցի մասին

ՌԱԵՀ-ի 3-րդ զեկույցը	Մեկնաբանություններ
<p>Էջ 7, “Քաղաքացիական և վարչական օրենսդրությունների մեջ գոյություն չունեն ռասայական խտրականության դեմ ուղղված համապարփակ դրույթներ, իսկ Քրեական օրենսգրքում գոյություն չունեն ռասայական խտրականություն քարոզող կազմակերպությունների գործունեության արգելման մասին դրույթներ”:</p> <p>Կետ 20. Քրեական օրենսգրքի 226 հոդվածը, որը վերաբերվում է “գործողություններին՝ ուղղված ազգային, ռասայական կամ կրոնական ատելությանը, որոնք առաջանում են ռասայական զերակայության կամ ազգային արժանապատվության նվաստացման հետևանքով”, նախատեսում է խիստ պատիժ, եթե դրանք կատարվել են կազմակերպված խմբի կողմից: Սակայն ՌԱԵՀ-ն հայտնի չեն դատական որոշումներ, որոնք այս դրույթն ի կատար են ածել դիտավորյալ բնույթի հետևյալ գործողությունների համար՝ ռասայական խտրականություն քարոզող խմբի ստեղծում կամ դեկավարում, կամ հանցակցության նպատակով դրա գործընթացներին մասնակցություն, որոնք նախատեսված են 18-րդ հոդվածի a), b), c), d), e) և f) կետերում 7-րդ Ընդհանուր քաղաքականության հանձնարարականի դրույթներում: ՌԱԵՀ-ն կարծում է, որ դա կնպաստի իրավական կարգավորմանը, եթե Հայաստանի քրեական իրավունքը նախատեսի պատժամիջոցներ վերոնշյալ</p>	<p>Գնահատականը փաստացի ճիշտ չի տրված: Այսպես, ռասայական խտրականության հարցը բազմակողմանիորեն արծարծված է Հայաստանի օրենսդրությունում և, խտրականության ցանկացած տեսակ՝ սեռի, ռասայի, մաշկի գույնի, էթնիկական կամ սոցիալական ծագման, գենետիկ նշանակության, լեզվի, կրոնի կամ համոզմունքների, քաղաքական կամ այլ համոզմունքների, ազգային փոքրամասնություններին պատկանելիության, գույքային դրության, ծննդի, հաշմանդամության, տարիքային կամ անձնական ու սոցիալական այլ դրության խտրականությունն արգելված է ՀՀ Սահմանադրությամբ, ինչպես նաև որպես հանցագործություն քրեականացված է ՀՀ Քրեական օրենսգրքով և արգելված է Քաղաքացիական և Աշխատանքային օրենսգրքերի համաձայն: Վերոնշյալ բնագավառին առնչվող հոդվածները շարադրված են փաստաթղթին կից Հավելված 1-ում:</p> <p>Երկրորդ՝ Քրեական օրենսգրքի դրույթները կիրառվում են բոլորի նկատմամբ և որպես քրեական հանցագործություն քննարկվում է ըստ բնույթի, անկախ նրանից՝ արարքը կատարում է ֆիզիկական անձ կամ կազմակերպություն: Բացի այդ, “Ոչ կառավարական կազմակերպությունների մասին” ՀՀ օրենքը առավել մանրամասն տեղեկատվություն է տալիս այն կազմակերպությունների լուծարման</p>

ՌԱԵՀ-ի 3-րդ զեկույցը	Մեկնաբանություններ
<p>արարքների համար:</p> <p><u>Կետ 25.</u> ՌԱԵՀ-ն իշխանություններին կրկին խորհուրդ է տալիս մշակել համապարփակ քաղաքացիական և վարչական օրենսդրության նախագիծ, որն ուղղված կլինի ռասայական խտրականության դեմ, ինչը բխում է Ընդհանուր քաղաքականության 7-րդ հանձնարարականի դրույթներից:</p> <p><u>Կետ 27.</u> ՌԱԵՀ-ն իշխանություններին խորհուրդ է տալիս հավաքել հավաստի տեղեկություններ ռասայական խտրականության մասին քաղաքացիական և վարչական իրավունքի կիրարկման մասին, ինչպես որ այդ հասկացությունը սահմանված է Ընդհանուր քաղաքականության 7-րդ հանձնարարականում:</p>	<p>մասին, որոնք ռասայական թշնամություն են հրահրում: Վերոնշյալի համաձայն այն դեպքում, երբ կազմակերպության գործունեությունն ուղղված է ռասայական թշնամության հրահրելուն, պետական իրավասու մարմինը կարող է դիմել դատարան՝ կազմակերպության լուծարման հայցով, ինչպես նաև “Կուսակցությունների մասին” ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածում ասվում է, որ Կուսակցություն չի կարող ճանաչվել այն միավորումը, եթե նրա կանոնադրության համաձայն անդամությունը հիմնված է բացառապես մասնագիտական, ազգային, ռասայական կամ կրոնական հատկանիշների վրա:</p>
<p><u>Էջ 7.</u> Ոստիկանության գործողությունների դեմ բողոքների քննարկման անկախ համակարգ չի ստեղծվել:</p> <p><u>Կետ 134.</u> ՌԱԵՀ-ն կրկին խորհուրդ է տալիս ստեղծել ոստիկանության գործողությունների դեմ բողոքների քննման անկախ համակարգ: Այն, այլ հարցերի հետ մեկտեղ պետք է նաև անդրադառնա ռասայական խտրականությանը վերաբերող հարցերին այն ընկալմամբ, ինչպես դա սահմանվում է ՌԱԵՀ-ի Ընդհանուր քաղաքականության 7-րդ Հանձնարարականում:</p>	<p>Դիտողությունը փաստացի ճիշտ չէ, քանի որ ցանկացած ոստիկանության գործունեության դեմ ուղղված ցանկացած բողոք, եթե խոսքը գնում է քրեորեն պատժելի արարքների մասին, քննվում է 2008թ. Հայաստանում ստեղծված Հատուկ քննչական ծառայության կողմից, որն անկախ մարմին է: Ցանկացած ոչ պատժելի գործողություն քննվում է ոստիկանության կողմից՝ ներքին ընթացակարգերով:</p>
<p><u>Էջ 7.</u> Կրոնական աստվածության հիման վրա կատարված հանցագործությունների և ռասայական խտրականության հիման վրա քաղաքացիական և վարչական իրավունքի կիրարկման վերաբերյալ վիճակագրական տվյալներ չկան:</p>	<p>Դիտողությունը փաստացի ճիշտ չէ, քանի որ հարցը ոչ թե վիճակագրության մեջ է, այլ այն հանցագործությունների բացակայության, որոնք թույլ կտաին դրանք գրանցել: Երկրում բոլոր հանցավոր գործողությունները համապատասխանաբար գրանցված և</p>

ՌԱԵՇ-ի 3-րդ զեկույցը	Մեկնաբանություններ
<p><u>Կետ 15.</u> ՌԱԵՇ-ն իշխանություններին խորհուրդ է տալիս ստեղծել մի համակարգ, որն իրենց թույլ կտա ռասայական ատելության հիման վրա կատարված բոլոր հանցագործությունների նկատմամբ հսկողություն սահմանել, ինչպես դա սահմանվում է ՌԱԵՇ-ի Ընդհանուր քաղաքականության 7-րդ հանձնարարականում:</p>	<p>դասակարգված են, այդ թվում՝ հանցագործության տեսակը և անձանց էթնիկ ծագումը:</p> <p>Քրեական վիճակագրության համակարգն արդեն գոյություն ունի և այն իր մեջ ներառում է նաև ռասայական ատելության հողի վրա կատարված հանցագործությունների վերաբերյալ տեղեկատվություն: Իրավիճակը լավ վերահսկվում է:</p>
<p><u>Էջ 7.</u> “Ընդհանուր առմամբ էթնիկական տվյալների հավաքման համակարգ գոյություն չունի”:</p>	<p>Դիտողությունը ճիշտ չէ, քանի որ Հայաստանում հավաքված բոլոր վիճակագրական տվյալները դասակարգված են ըստ անձանց էթնիկ ծագման: Բոլոր վիճակագրական տվյալներին կարելի է ծանոթանալ ՀՀ ազգային վիճակագրական ծառայության ինտերնետային կայքում:</p>
<p><u>Էջ 7.</u> “Ազգային անվտանգության ծառայությունը հսկողության տակ է պահում նաև ցանկացած կրոնական գործունեություն”:</p>	<p>Դիտողությունը ճիշտ չէ, քանի որ ազգային անվտանգության ծառայությունը ցանկացած կազմակերպության գործունեության վրա հսկիչ գործառույթներ չունի: Սակայն ըստ սահմանված պարտականությունների՝ պետք է ուշադիր լինի այն կազմակերպության գործունեության նկատմամբ, որը սպառնալիք կհանդիսանա անվտանգությանը և Հայաստանի բնակչության ապահովությանը: Տեքստում ներկայացված պնդումներն անհիմն են և հիմնված են բացառապես մեկ դեպքի անձնական գնահատականի վրա:</p>
<p><u>Էջ 7.</u> “Էթնիկ փոքրամասնությունների կազմակերպություններին դրամաշնորհի բաշխման համար անհրաժեշտ է, որպեսզի գործի արդարացի համակարգ”:</p> <p><u>Կետ 69.</u> ՌԱԵՇ-ն խորհուրդ է տալիս, որպեսզի ազգային փոքրամասնությունների համակարգող խորհուրդն</p>	<p>Դրամաշնորհի բաշխման կարգը Հայաստանի կառավարության կողմից չի մշակվել, բայց համաձայնեցվել է ազգային փոքրամասնությունների բոլոր ներկայացուցիչների հետ ազգային փոքրամասնությունների Համակարգման խորհրդում՝ Հայաստանում բնակվող</p>

ՌԱԵՀ-ի 3-րդ զեկույցը	Մեկնաբանություններ
<p>դրամաշնորհը բաշխի հավասարաբալետ՝ անկախ յուրաքանչյուր փոքրամասնության քանակից, հրաժարվի և փոխի այն համակարգը, որի դեպքում դրամաշնորհը բաշխվում է՝ ելնելով յուրաքանչյուր էթնիկ փոքրամասնության իրական կարիքներից:</p>	<p>բոլոր ազգային փոքրամասնությունների հետ հավասար վերաբերմունքի սկզբունքով: Այս համակարգում կատարվելիք ցանկացած փոփոխություն պետք է ներկայացվի և համաձայնեցվի հենց իրենց՝ ազգային փոքրամասնությունների կողմից: Վերջիններս մինչ այժմ ոչ մի ցանկություն չեն ցուցաբերել միմյանց միջև համաձայնեցված համակարգում ինչ-որ փոփոխություն կատարելու վերաբերյալ, ինչը կարող է անցանկալի վեճերի տեղիք տալ: Հայաստանի կառավարությունը ղեկավարվում է Համակարգող Խորհրդի որոշմամբ, ինչն արժանացել է բոլոր ազգային փոքրամասնությունների աջակցությանը:</p>
<p><u>Էջ 7.</u> “Միջնակարգ դպրոցն ավարտած ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների համար բարձրագույն կրթության հասանելիության միջոցները”:</p> <p><u>Կետ 75.</u> ՌԱԵՀ-ն խորհուրդ է տալիս ընդունել օրենք՝ միջնակարգ դպրոց ավարտած ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներին բարձրագույն կրթության հասանելիությունը հեշտացնելու համար:</p>	<p>Բարձրացված հարցը օրենսդրական լուծումների կարիք չունի, քանի որ այն արդեն կարգավորված է “Կրթության մասին” ՀՀ օրենքի դրույթներով և ՀՀ կրթության և գիտության նախարարի հրամանով:</p> <p>Հայաստանի Հանրապետության ազգային փոքրամասնություններին պատկանող դիմորդները բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ ընդունվում են հավասար հիմունքներով, ինչպես նաև՝ ազգային փոքրամասնությունների ղեկավարների կողմից ներկայացված հայտերի հիման վրա:</p> <p>Ազգային փոքրամասնությունների ղեկավարների հայտերի հիման վրա դիմորդների ընդունման հարցը քննարկվել է ՀՀ կրթության և գիտության նախարարի հրամանով ստեղծված Հանրապետական ընդունող հանձնաժողովի նիստի ժամանակ: Ազգային փոքրամասնություններին պատկանող այն դիմորդները, որոնք քննությունները հանձնել են դրական</p>

ՌԱԵՀ-ի 3-րդ զեկույցը	Մեկնաբանություններ
	<p>գնահատականներով, մեծամասնության հետ միասին կարող են ընդունվել համապատասխան բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ</p> <p>Հանրապետական ընդունող հանձնաժողովի որոշմամբ:</p> <p>Ազգային փոքրամասնություններին պատկանող այն դիմորդները, որոնք ընդունվում են պետական բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ ընդհանուր հիմունքներով, օգտվում են “Կրթության մասին” ՀՀ օրենքով սահմանված բոլոր առավելություններից, այդ թվում՝ մասնակցում են բուհում կազմակերպվող փոխատեղման գործընթացին /ռոտացիա/, սահմանված կարգով օգտվում են ուսման վարձի զեղչման իրավունքից, տրամադրվում են պետական կրթաթոշակներ ըստ իրենց նախասիրությունների, սահմանված կարգով մասնակցում են բուհից-բուհ և ներբուհական փոխադրման գործընթացին, մասնակցում մագիստրատուրայի ընդունելությանը և այլն:</p>
<p><u>Կետ 12.</u> ՌԱԵՀ-ն խորհուրդ է տալիս քաղաքացիական և զինվորական այլընտրանքային ծառայության ժամկետը անհապաղ կրճատել վեց ամսով:</p>	<p>Հարկ է նշել, որ պարտադիր այլընտրանքային ծառայության կամ դրա երկարության վերաբերյալ միջազգային չափանիշներ գոյություն չունեն:</p> <p>Ժամկետի երկարությունը պետք է համապատասխանի զինվորական ծառայությանը, որն իր հերթին կազմված է օրեկան 16-ժամյա ծառայությունից:</p> <p>Այսպիսով՝ «Այլընտրանքային ծառայության մասին» ՀՀ օրենքի 5 հոդվածը, որի համաձայն՝ «այլընտրանքային զինվորական ծառայության ժամկետը կազմում է 36 ամիս, իսկ այլընտրանքային քաղաքացիական ծառայության ժամկետը կազմում է 42 ամիս», լիարժեքորեն</p>

ՌԱԵՀ-ի 3-րդ զեկույցը	Մեկնաբանություններ
	<p>համապատասխանում է Հայաստանի աշխատանքային օրենսդրությանը, որը նախատեսում է ոչ ավելի, քան 8-ժամյա աշխատանքային օր և 40-ժամյա աշխատանքային շաբաթ:</p> <p>Չնայած դրան, ՀՀ պաշտպանության նախարարությունը պատրաստակամություն է հայտնել քննարկել ծառայության երկարության հնարավոր կրճատումը մինչև թույլատրելի սահմանը:</p>
<p><u>Կետ 19.</u> ՌԱԵՀ-ն խորհուրդ է տալիս, որ ատելության հիման վրա կատարված հանցագործությունները քննվեն ոստիկանության կողմից, այլ ոչ թե՝ ազգային անվտանգության ծառայության:</p>	<p>Տեղեկատվությունը ճիշտ չէ:</p> <p>Այդպիսի բողոքները միշտ քննվում են ոստիկանության կողմից:</p>
<p><u>Կետ 21.</u> ՌԱԵՀ-ն խորհուրդ է տալիս հետևյալ գործողությունների համար սահմանել քրեական պատասխանատվություն, եթե դրանք դիտավորյալ են կատարվում՝</p> <p>ա. Ռասիզմ քարոզող խմբի ստեղծում կամ ղեկավարում, բ. Այդպիսի խմբի պաշտպանում և գ. Ընդհանուր քաղաքականության 7-րդ</p> <p>հանձնարարականում նշված մի շարք հանցագործությունների մասնակցություն ցուցաբերելը խմբի կազմում:</p>	<p>Այս հարցն արդեն իսկ արծարծված է ՀՀ Քրեական օրենսգրքում: Քրեական օրենսգրքի 226 հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ազգային, ռասայական կամ կրոնական թշնամանք հրահրող գործողությունները կամ ռասայական գերակայության կամ ազգային արժանապատվության նվաստացմանն ուղղված գործողությունները դիտարկվում են ինչպես հանցագործություն և պատժվում են նվազագույն աշխատավարձի երկուսից մինչև հինգ հարյուրապատիկի չափով տուգանքով, կամ առավելագույնը երկու տարի ուղղիչ աշխատանքներով, կամ երկուսից չորս տարվա ազատազրկմամբ:</p> <p>Ինչպես նաև, նայեք 20, 25 և 27 կետերի պատասխանները:</p>
<p><u>Կետ 32.</u> ՌԱԵՀ-ն կրկին խորհուրդ է տալիս ՀՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակին հատկացնել անհրաժեշտ ռեսուրսներ, ինչը գրասենյակին հնարավորություններ կտա պաշտպանել ռասիզմի և ռասայական</p>	<p>Գոյություն ունի ՀՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակի բյուջեի մշտական ավելացում: 2009 թվականին ՀՀ Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակին հատկացվել էր 136,1 մլն ՀՀ դրամ, որը 2008 թվականի</p>

ՌԱԵՀ-ի 3-րդ զեկույցը	Մեկնաբանություններ
խտրականության զոհերին:	բյուջեի համեմատ ավելացել է 6,8 տոկոսով:
<p><u>Կետ 37.</u> ՌԱԵՀ-ն կրկին խորհուրդ է տալիս, որ դատական իշխանության, իրավապահ մարմինների ներկայացուցիչները և փաստաբանները ռասիզմի, ռասայական խտրականության և դրանց հետ կապված անհանդուրժողականության դեմ պայքարի համար ներքին և միջազգային նորմերի համաձայն հատուկ պատրաստվածություն անցնեն:</p>	<p>Դատական իշխանության, իրավապահ մարմինների ներկայացուցիչների և փաստաբանների համար իրականացվում են մշտական դասընթացներ: Մարդու իրավունքների ուսուցումը, ինչպես նաև տարբեր բնագավառներում մարդու իրավունքների ընդլայնումը, ներառյալ ռասիզմի և անհանդուրժողականության դեմ պայքարը, հանդիսանում են ուստիկանության ակադեմիայի և դատական դպրոցի ուսումնական ծրագրի անբաժանելի մասը, որտեղ ուստիկանության աշխատողների և դատավորների մասնագիտացման բարձրացումն իրականացվում է նպատակային դասընթացներով, անկախ՝ տարբեր խմբի պաշտոնյաների համար նախատեսված կոնկրետ թեմաներով նպատակային դասընթացներից: Դատավորների համար դատական դպրոցում անցնող դասընթացները պարտադիր են, քանի-որ այն նախատեսված է Հայաստանի դատական օրենսգրքով: Արդարադատության նախարարության իրավաբանական ինստիտուտն ապահովում է կալանավայրերի աշխատակիցների և դատական ակտերի հարկադիր կատարողների համար մասնագիտացման բարձրացում, ինչպես նաև այդ բոլոր աշխատողները տարին մեկ անգամ անցնում են դասընթացներ:</p>
<p><u>Կետ 57</u> Ինչ վերաբերվում է էթնիկ վիրավորանքներին, ապա ՌԱԵՀ-ն տեղեկացվեց այն մասին, որ հայերենում կա նվաստացուցիչ մի տերմին, որն օգտագործվում է քոչվորական կյանք վարող գնչուական ծակում ունեցող խմբի մարդկանց նկարագրելիս: Այս խմբի</p>	<p>Գոյություն ունեն տարբեր մասնագիտությունների, մարդկանց, սիմվոլների և այլնի կոնկրետ անվանումներ, որոնք հայոց լեզու են մտել որպես բայեր ամբողջ պատմության ընթացքում և օգտագործվում են առանց մատնանշելու կոնկրետ ազգի կամ</p>

ՌԱԵՀ-ի 3-րդ զեկույցը	Մեկնաբանություններ
<p>անդամների սերունդները բավականաչափ ասիմիլացված են, նրանք խոսում են հայերեն, Հայ առաքելական եկեղեցու հետևորդներն են հանդիսանում և չունեն հատուկ սովորույթներ: Բայց և այնպես, նրանց հարևանները շատ հաճախ իմանում են իրենց ծագման մասին: Այս մարդիկ իրենց խորը վիրավորված են զգում, երբ իրենց մասին խոսելից երրորդ անձանց կողմից օգտագործվում է այդ վիճահարույց բառը:</p> <p><u>Կետ 58</u> ՌԱԵՀ-ն խորհուրդ է տալիս իշխանություններին քննարկելու, թե ինչպես կարելի է պայքարել վերոնշյալ էթնիկական ծագման հիման վրա օգտագործվող նվաստացուցիչ արտահայտությունից՝ առանց պիտակավորելու քոչվոր խմբին պատկանող որևէ ներկայացուցչի:</p>	<p>Էթնիկական խմբի: Դա աշխարհում գոյություն ունեցող բոլոր լեզուների համար համընդհանուր մոդում է, և ոչ մի դեքում չի կարող քննարկվել որպես էթնիկ հողի վրա արհամարանքի դրսևորում:</p>
<p><u>Կետ 68</u> Ինչ վերաբերվում է էթնիկ փոքրամասնությունների ֆինանսական աջակցությանը, ապա ՌԱԵՀ-ն նշում է, որ ինը միլիոն դրամի չափով դրամաշնորհն ամեն տարի տրամադրվում է ազգային փոքրամասնությունների Համակարգող խորհրդին, որպեսզի այնուհետ բաժանվի անդամ կազմակերպությունների միջև:</p>	<p>Հայաստանի Կառավարության կողմից հատկացված դրամաշնորհը կազմում է տաս միլիոն դրան, որից մեկ միլիոնը հատկացվում է ազգային փոքրամասնությունների կողմից իրականացվող համատեղ միջոցառումների կազմակերպմանը՝ ազգային փոքրամասնությունների Համակարգող խորհրդի որոշմամբ:</p>
<p><u>Հետգրություն 54</u> Այս գործերի որոշակի մասը կորել է:</p>	<p>Հարկ է նշել, որ այս գործերը կորել են, որովհետև մաքսային վճարների մասին օրենքի փոփոխությունը տարածվում է Հայաստան ներմուծված ամբողջ գրականության վրա, այդ թվում նաև կոնկրետ կրոնական խմբերի կողմից ներմուծվածներին:</p>

